

Andrei EȘANU, Valentina EȘANU, *Mănăstirea Voroneț. Istorie. Cultură. Spiritualitate*, Chișinău, „Pontos”, 2010, 384 p. (Istории și Documente Necunoscute – IDN. Monografii. M 4)

Monografia consacrată mănăstirii Voroneț de Andrei și Valentina Eșanu, în condiții grafice deosebite, se adresează deopotrivă specialistului și publicului larg.

În ciuda unei bibliografii bogate privind această ctitorie a lui Ștefan cel Mare, autorii îndrăznesc să propună o lucrare de sinteză, care să evidențieze rolul acestei mănăstiri în istoria, cultura și viața spirituală a Moldovei.

Cartea este structurată în trei mari părți: 1) *Studii privind istoria mănăstirii Voroneț*, cu un număr de 13 titluri, privind istoria mănăstirii, de la întemeiere până în contemporaneitate și, de asemenea, valoarea artistică a acesteia, două dintre ele, semnate de Constantin Ion Ciobanu și monahia Gabriela Platon; 2) *Pomelnicul mănăstirii Voroneț*, care include și ediția acestui document, inclusiv în facsimil; 3) *Studii în lumina Pomelnicului voronețean*, cu un număr de patru titluri.

Contribuția esențială a autorilor se evidențiază în analiza *Pomelnicului*: descriere, conținut, limbă, variante, valoare științifică și spirituală, cele mai semnificative din perspectivă istoriografică fiind studiile realizate pe marginea acestui document. Astfel, pe baza datelor istorice conținute de *Pomelnic*, autorii reiau problema întemeierii Moldovei, reconstituind lista voievozilor moldoveni din secolul al XIV-lea și contribuie la îmbogățirea informației privind familia vistiernicului Ignatie Luga, genealogia lui Luca Arbure sau personalitatea Mariei-Oltea, doamna Țării Moldovei.

Un Indice tematic, onomastic și toponimic facilitează găsirea rapidă a informației pentru cei avizați, iar rezumatul în limba engleză face accesibil conținutul, măcar parțial, și publicului străin. Semnalăm și ilustrația de foarte bună calitate, care aduce în prim-plan pictura interioară și exterioară din biserica cu hramul Sf. Gheorghe a mănăstirii Voroneț.

Bibliografia aferentă (conținând 223 de titluri) mărturisește efortul și seriozitatea autorilor care au izbutit un frumos act de cultură.

Lidia Gross

Alexei AGACHI, *Istoria mănăstirii Hâncu (1677-2010)*, Chișinău, „Pontos”, 2010, 245 p. (Istории și Documente Necunoscute – IDN. Monografii. M 1)

În aceeași serie intitulată „Istории și Documente Necunoscute”, se integrează și această lucrare cu caracter monografic, consacrată mănăstirii Hâncu, fondată în codrii de la izvoarele râului Cogâlnic, în anul 1677, de către boierul Țării Moldovei, Mihalcea Hâncu, considerată unul dintre cele mai vechi așezăminte monahale din spațiul pruto-nistean.

După cum mărturisește autorul, acest studiu monografic reprezintă o încercare de expunere sistematică, pe baza documentelor de arhivă și a literaturii de specialitate, a istoriei mănăstirii Hâncu, de la fondare până în zilele noastre. Întreprindere nu tocmai ușoară, în condițiile în care multe documente privitoare la istoria mănăstirii s-au pierdut sau au fost distruse după desființarea sa.

Pomind de la istoriografia existentă (p. 213-216) și cu ajutorul mărturiilor istorice rămase, Alexei Agachi reconstituie istoria de 333 de ani a acestui locaș monahal, demersul său fiind structurat în cinci mari capitole, care abordează diferite aspecte: Mihalcea Hâncu, boier și dregător, conducător al răscoalei antidomnești din anii 1671-1672 din Moldova și întemeietor de mănăstire; situația economică a locașului monahal în cele trei secole de existență; transformarea schitului în mănăstire și procesul judiciar cu pretenții la moșia acesteia; viața spiritual-religioasă a mănăstirii; bisericile, edificiile, școala, metocul și orfelinatul locașului; stareții și rolul lor în viața și activitatea comunității monastice; cărțile liturgice deținute; politica de rusificare a mănăstirilor, școlilor mănăstirești promovată de autoritățile țariste; atitudinea autorităților sovietice

„Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom LI, 2012, p. 415-440

față de biserică și mănăstiri; cauzele care au dus la lichidarea mănăstirii (1950); reactivarea (1990) și situația actuală a locașului monahal; ctitorii, donatorii și rolul lor în istoria acestui centru monastic.

Rezumatul tradus în limbile engleză, franceză și rusă urmărește difuzarea cât mai largă a acestei lucrări care aduce în atenția cititorului valorile spirituale, artistice și culturale pe care un așezământ monastic le poate reprezenta.

Indicele de nume și locuri încheie acest volum, bogat ilustrat, care, împreună cu cel dedicat mănăstirii Voroneț, reprezintă apariții editoriale deosebite, prin conținut și calitate grafică.

Lidia Gross

ZSOLDOS Attila, *Magyarország világi archontológiája 1000-1301*, Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 2011 (História Könyvtár. Kronológiák. Adattárak. 11), 382 p.

Dedicată memoriei lui Engel Pál, fără îndoială și sprijinul căruia, mărturisește autorul, nici n-ar fi început acest demers, volumul de față continuă direcția inițiată de ilustrul său predecesor, cu toate că, din punct de vedere cronologic, el se plasează într-o epocă anterioară, respectiv cea a dinastiei arpadiene (a. 1000-1301).

Apărută în anul 1996, cartea lui Engel Pál, în două volume, consacrată archontologiei laice a regatului maghiar între anii 1301-1457 (perioada dinastiilor mixte până la epoca lui Mathia Corvinul), s-a impus cu rapiditate ca un instrument indispensabil medievistilor preocupați de epoca respectivă, oferind informații sistematic ordonate, inclusiv pentru spațiul Transilvaniei actuale.

Volumul semnat de Zsoldos Attila se înscrie în aceeași tendință de restituire a unei epoci istorice, prin alcătuirea unei baze de date, extrem de prețioase, care conferă lucrării un loc ce îl depășește pe cel de simplu „auxiliar”. Este vorba de primele două secole din istoria regalității maghiare, o epocă a începuturilor, tocmai din acest punct de vedere, mai dificil de abordat: pe de o parte, datorită deficitului documentar, iar pe de altă parte, pentru că în această perioadă, încă, structurile organizatorice (administrative, politice, judecătorești etc.) sunt în formare, lipsite fiind de continuitatea și stabilitatea pe care le-o conferă un stat consolidat.

Datorită acestor particularități, și structura lucrării este puțin diferită de cea semnată de Engel Pál, adaptându-se realităților pe care le ilustrează: astfel, pe lângă cele patru mari capitole (1. *Baronii*, 2. *Prelații*, 3. *Cancelaria regală*, 4. *Comiții comitatelor*), comune ambelor lucrări, în cea de față apar subcapitole particulare, referitoare, de exemplu la dregătoriile etnice (*comes Byssenororum*) sau la dregătoriile mici (*janitor, ensifer*), lipsind, în schimb, cel referitor la membrii *aulae regis*.

Datele extrase din documente editate și inedite, pentru întregul spațiu ce a alcătuit regatul Ungariei medievale, ne oferă o radiografie a realităților politice, administrative, sociale, eclesiastice din epoca dată, extrem de sugestivă pentru evoluția acestora. Foarte vizibilă, din acest punct de vedere, este organizarea administrativă, a cărei evoluție este surprinsă prin prezentarea comitatelor specifice epocii (1000-1301) și a comiților identificați, și care, comparată cu cea a perioadei ulterioare (1301-1457), oferă un punct de pornire pentru deslușirea etapelor/proceselor prin care aceasta a trecut pentru a ajunge la structura cunoscută din secolele XIV-XV.

Întregul ansamblu al lucrării este susținut de un indice al persoanelor (și funcțiilor deținute), care nu ne indică paginile corespunzătoare inserării lor, dar care ne oferă un tablou sintetic al acestora, cu trimiterea, în notă, la documentul și bibliografia aferentă.

Aparatul critic, precum și bibliografia anexată mărturisesc disponibilitatea autorului, perseverența și acribia științifică, calități absolut necesare unei astfel de întreprinderi.

În concluzie, **Archontologia** anilor 1000-1301, alcătuită de Zsoldos Attila, reprezintă un demers, care alături de cel al predecesorului său, Engel Pál, pentru anii 1301-1457, oferă mai mult decât un instrument de lucru temeinic, solid documentat și bine organizat, constituind, în cele din urmă, o sursă de informare directă în multiple direcții ale cercetării istoriei Ungariei medievale.

Lidia Gross

HORVÁTH Richárd, *Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458-1476-1490)*, Budapest, MTA Történettudomány Intézete, 2011 (História Könyvtár. Kronológiák, Adattárak. 12 – Subsidium ad historiam medii aevii Hungariae inquirendam. 2), 181 p.

În anul 2005 a apărut, ca prim număr al seriei *Subsidia...*, volumul întocmit de C. Tóth Norbert pe baza manuscrisului istoricului Engel Pál, privind itinerariile regale, dintre anii 1382-1438, și care s-a dovedit a fi un instrument de lucru util pentru cei interesați de istoria politică, îndeosebi a acestei perioade.

Contribuția lui Horváth Richárd, care marchează al doisprezecelea titlu din prestigioasa colecție *História Könyvtár* și, în același timp, al doilea din seria amintită, reprezintă o meritorie continuare a unei tradiții ce debutează în anii 1860, dar care cunoaște un real avânt abia în a doua jumătate a secolului al XX-lea, datorită inițiativei regretatului medievist Engel Pál.

Autorul mărturisește că activitatea de reconstituire a itinerariilor regelui Mathia Corvinul (1458-1490) și a reginei Beatrix de Aragon, a doua sa soție (1476-1490), a necesitat o muncă îndelungată, începută în anul 2003, în calitate de arhivar la Esztergom, și finalizată după cinci ani (2008), ca cercetător la Institutul de Istorie al Academiei Maghiare de Științe.

Dificultatea cercetării este argumentată într-un amplu studiu introductiv (p.11-61), rezumat și în limba engleză, care abordează probleme diferite, dar adiacente temei, contribuind la restabilirea cronologică și topografică a itinerariilor regale. Pornind de la surse diferite, documente, în primul rând, registre orășenești, scrisori, cronici – interne și externe (Moravia, Austria) –, istoricul Horváth Richárd reface cu minuțiozitate „călătoriile” lui Mathia Corvinul, un rege cu o puternică personalitate, direct implicat în majoritatea acțiunilor militare și diplomatice, care devin tot atâtea puncte de reper pentru evenimente importante din istoria politică a timpului.

Relevarea dificultăților întâmpinate prilejuiește autorului dezvoltarea metodologiei aplicate în culegerea datelor, analiza, compararea, identificarea corectă din punct de vedere cronologic, dar mai ales topografic, a prezenței efective a regelui, îndeosebi în cazul numeroaselor documente emise de Mathia Corvinul la aceeași dată, dar în locuri diferite, toate acestea solicitând serioase cunoștințe de diplomatică, cronologie și, nu în ultimul rând, sigilografie, în condițiile în care, de-a lungul domniei sale, regele Ungariei a utilizat 15 peceti, unele dintre ele simultan. Pentru unele intervale temporale, în care documentele emise de rege au lipsit, refacerea itinerariului se bazează pe cele elaborate/date de regina Beatrix, care l-a însoțit aproape tot timpul, de unii demnitari ai regatului sau pe alte surse istorice.

Itineraria este rezultatul unei cercetări făcute cu multă acuritate, afirmație susținută și de notele de subsol, extrem de bogate în informații, precum locul de păstrare al documentului, literatura de referință, și explicații ce însoțesc fiecare dată a cronologiei itinerante.

Itinerariile sunt refăcute cronologic: an, lună, zi, localitate, cu denumirea dată în limba maghiară pentru așezările de pe teritoriul Ungariei medievale și în limba oficială pentru cele din Germania, Polonia și Cehia. Indicele cumulează toate localitățile inventariate (în formele actuale și oficiale) cu anul și luna în care a fost identificată prezența efectivă a regelui, oferind o informație sintetică asupra frecvenței acestuia în diferitele locuri.

Așa cum sugerează și titlul seriei care o găzduiește, și această lucrare, datorată istoricului Horváth Richárd, are menirea de a *susține și ajuta* cercetarea epocii lui Mathia Corvinul, constituind un instrument eficient pentru toți cei interesați.

Fondurile arhivistice consultate și bibliografia impresionantă dovedesc, o dată în plus, că tenacitatea benedictină a medievistului (de-a dreptul anacronică pentru ritmul „trepidant” al zilelor noastre) nu poate fi compensată decât de pasiunea cu care acesta se dedică muncii sale.

Lidia Gross

SZÖGI László, VARGA Júlia, *A szegedi tudományegyetem és elődei története. I rész A Báthory-egyetemtől a Kolozsvári Tudományegyetemig 1581-1872*, Szeged, Egyetemi Kiadó, 2011, 384 p.

O altă complexă lucrare științifică asupra trecutului instituției universitare din Cluj între anii 1581-1872 a apărut recent sub un titlu vizând preliminarile fondării așezământului similar la Seghedin (1919-1920), respectiv, incluzând în tomul de debut tocmai problematica cronologică și tematică în logică desfășurare, de la așezământul creat de voievodul Báthory István, la Cluj-Mănăstur, și până la înființarea așezământului local în accepție academică (1872). Prefața alcătuită de actualul rector al universității din Seghedin confirmă întru totul acest traseu evolutiv și travaliul intelectual efectuat de cei doi semnatari.

În primul volum, autorii (mentor și învățăcel, aparținând deja celebrei „școli” budapestane, cu renume în direcția hermeneutizării fenomenului „peregrinației academice” în spațiu și timp!) prezintă istoria devenirii instituției pe durata aproximată a peste un sfert de mileniu: de la 1581, răstimp în care a funcționat sub multiple variante: de colegiu iezuit (1581-1605, 1698-1773), universitate clasică sub jurisdicția piariștilor (1774-1784), de liceu academic regal (1784-1848), și, în final, de școală superioară de drept (1863-1872), urmate apoi de apariția Universității „Francisc Iosif”. În lucrare se discută despre trecutul învățământului superior local în termenii creați de un context cultural-educativ la nivel universitar și de relația dezvoltată continuu cu organisme similare pe palier continental. În decursul timpului, existența universității nu a fost scutită de impedimente și sincopă, funcționarea ei fiind restricționată vreme de aproape un secol, între (1605-1698), răgaz în care simbolul respectiv a fost menținut prin ființarea edificiului iezuit de la Cluj-Mănăstur. În pofida suitei de transformări organizatorice, statutul școlii din localitate, ca instituție universitară, nu poate fi pus la îndoială, chiar dacă titulatura în cauză a fost areori utilizată. Relevăm faptul că ansamblul instituțional a fost mereu conform cu exigențele similare în plan european, oferind o amplă educație pentru tinerii studiosi de confesiune catolică și greco-catolică, pentru ca ulterior să evolueze într-un ansamblu de învățământ pluriconfesional.

Se constată firesc, în dezvoltarea expozeului făcut, că Universitatea care a apărut încă din secolul XVI fusese rezultatul unor imprevizibile evoluții istorice. Atât dominația otomană, cât și răspândirea ideilor Reformei au afectat deopotrivă regatul maghiar medieval, pentru ca, în mod concomitent, protestantismul să se răspândească majoritar în Principatul Transilvaniei, aflat în plină de dezvoltare. Fondarea Colegiului iezuit la Cluj a fost, consideră autorii, una dintre înfăptuirile de bază ale Contrareformei, care a debutat, în Europa, la mijlocul veacului XVI. Instituția fondată de Báthory I. își propunea validarea a două esențiale principii: de a înfăptui un soi de învățământ superior pe plan local, oferind astfel varii posibilități de educare, dar și contribuind la întărirea influenței sociale și politice a catolicismului pe o arie extinsă.

Astfel încât, se constată pe baza unui bogat material documentar, că pentru un răstimp limitat temporal (1581-1605), așezământul menționat a fost singura instituție de învățământ superior, diriguată de iezuiți, de pe teritoriul istoric al Ungariei medievale. Sistemul educațional instituit era printre cele mai vestite în epocă, servind, de altminteri, ca model pentru metodologia educațională specifică protestantismului nu doar în Transilvania, ci în întreaga Europă. Din această cauză, iezuiții nu au mai putut supraviețui în acest mediu, succesul lor educațional și misionar, cât și implicarea politică de partea Vienei, fiind în vizibil regres. Drept consecință, în 1605, ei au fost expulzați din Transilvania, fapt în mod repetat confirmat oficial.

Mulțumită tocmai poziției dominante a protestantismului, secolul XVII a constituit un interval benefic pentru evoluția religiei, culturii și educației calviniste în zona transilvană. Ideea dezvoltării germenilor învățământului superior a fost temporar validată prin „Academia” de la Alba Iulia, înființată de Gábor Bethlen (1622) care, într-un final, nu a avut sorți de izbândă profesională, îndeosebi din cauza instabilității politice locale. Biserica catolică era permanent șicanată, educația și școlarizarea fiind astfel văduvite de importanță și de necesarul suport național. Iezuiților li s-a permis, totuși să revină Transilvania, datorită politicii bisericești tolerante a principelui Bethlen Gábor, dar iezuiți fiind, beneficiind de o sferă de acțiune mult limitată. La Cluj Mănăstur, procesul educativ a fost reluat în 1618, însă sever restricționat fiind, nu s-au aflat în situația de a coordona instituția la nivel universitar, singura lor opțiune constând în diriguirea unei Școli secundare de șase clase.

Se conchide cu îndreptățire că pentru acest segment temporal, instituția sus amintită a rămas cea mai importantă organizație educațională pe durata domniei principilor în Transilvania, jucând un rol

însemnat în sistemul de școlarizare a tinerilor catolici, care doreau să-și continue studiile la universitatea din Nagyszombat (azi, Trnava, Slovacia).

După 93 de ani de inexistență, ordinul iezuit a repornit, în 1698, Academia la Cluj. Semnatarii prezentei lucrări recurg la reconstituiri menite a configura dezvoltarea ulterioară a învățământului superior local. Prima facultate a fost filosofia, urmându-i apoi teologia, în 1712. Fondurile necesare pomenitei „restaurări” au concurat ca, de la mijlocul veacului al XVIII-lea, un întreg complex arhitectonic să fie ridicat, numeroasele clădiri iezuite definind caracterul baroc al urbei: noua clădire academică și biserica, cele două școli confesionale, seminarul „Sfântul Ștefan”, școala de gramatică, toate fiind ridicate de împărăteasa Maria Tereza la rangul de universitate imperială (1753), denegat ulterior (1784) și decăzut la nivelul de simplu Liceu academic, în adiacența recentei întemeieri a Academiei de drept (1774) și a Școlii de medicină (1776).

Co-autoarea Varga Júlia are meritul de a urmări, ca și în segmentele evolutive narate în precedentele segmente, reorganizările suportate de Liceul academic regal, funcționând acum cu numai trei departamente: drept, filosofie și medicină, în timp ce teologia fusese atașată Seminarului de la Alba Iulia. Instituția controlată de ordinul piarist și-a menținut caracterul catolic, fiindând drept instituție statală.

Se subliniază obiectiv faptul că, prin obiectivele și metodele adoptate de către părinților iezuiți, Liceul local a devenit unul cu valențe ambițioase vizând tentativa de sistemică integrare în rețeaua de învățământ continental până la mijlocul secolului XIX. Considerat drept organism statal, el a beneficiat de multe avantaje, conducând la o constantă dezvoltare și modernizare, prin însăși deschiderea arătată față de confesiunile și naționalitățile zonei întru pregătirea lor superioară academic.

Aceeași harnică specialistă își continuă investigația cu privire la situația ideii de universitate înainte și, mai ales, după evenimentele revoluționare din anii 1848-1849, când reforma educațională imperială din epoca neoabsolutistă a condus la desființarea Liceului academic, rămânând să funcționeze doar Institutul medico-chirurgical. Se evocă firește evoluțiile de după momentul octombrie 1860, în urma căruia regimul absolutist a îngăduit în 1863, reînființarea Școlii juridice la Cluj, structurată pe patru ani de studiu. După instituirea compromisului dualist (1867), organismele competente ale noului guvern responsabil maghiar, au dispus organizarea unei universități clasice la Cluj (1872), care a inclus, în premieră, inițierea și alipirea unei facultate de științe.

„Last but not least”, în final – dată fiind durata în spațiu și timp, dar și funcționalitatea rețelei de organisme care au preliminar consolidarea unui veritabil sistem de învățământ universitar în Transilvania și Ungaria vremii medievale, premoderne și moderne (până la 1918) –, putem considera elaboratul celor doi specialiști în istoria învățământului universitar din centrul Europei și nu numai, drept un binevenit excurs reconstituitiv și interpretativ, în strădania de a accentua și releva, pe baza a numeroase surse de informații edite și inedite, un notabil traiect de cultură și spiritualitate, de conținut explicit civilizatoric, făptuit de o multitudine tineri studioși, diferiți confesional/etnic, și găzduit de un teritoriu revendicat la unison drept un vital centru de elevată informare și formare în spațiu și timpul dintre secolele XVI și XX.

Adrian Gabriel Pop

Gernot NÜSSBÄCHER, *Aus Urkunden und Chroniken. Band 10. Kreis Hermannstadt. Erster Teil: A-Ha*, Kronstadt, Aldus Verlag, 2012, 255 p.

Volumul al zecelea, din cunoscuta serie *Aus Urkunden und Chroniken*, semnată de Gernot Nussbächer, este consacrat zonei Sibiului (Kreis Hermannstadt), iar prima parte, pe care o supunem atenției prin aceste rânduri, cuprinde 44 de articole, care reprezintă tot atâtea contribuții la istoria localităților ce formează acest perimetru, ordonate alfabetic (A-Ha).

Toate aceste articole au apărut anterior în reviste și ziare, pe parcursul a aproape 30 de ani, meritul acestei serii, care cu modestie poartă ca subtitlu *Beiträge zur Siebenbürgische Heimatkunde*, și căreia i se integrează și volumul de față, fiind gruparea tematică a acestor contribuții de un real folos pentru cercetarea istorică, precum și actualizarea bibliografiei aferente.

Astfel, pe parcursul celor 250 de pagini, regăsim informații cu minuțiozitate adunate, privind următoarele localități: Abtsdorf/Apoșu, Abtsdorf/Țapu, Agnetheln/Agnita, Alzen/Alțâna, Arbegen/Agârbiciu,

Baaßen/Bazna, Baumgarten/Bungard, Bell/Buia, Birthälm/Biertan, Bonnesdorf/Boian, Braller/Bruiu, Burgberg/Vurpăr, Bürgesch/Bârghiş, Bußd/Buzd, Dobring/Dobârca, Durles/Dârlos, Eibesdorf/Ighişu Nou, Frauendorf/Axente Sever, Freck/Avrig, Giereslau/Brad, Großau/Cristian, Großkopisch/Copşa Mare, Großlassel/Laslea, Großpold/Apoldu de Sus, Großprobstdorf/Târnava, Großschen/Cincu, Großscheuern/Şura Mare, Gürteln/Gherdeal, Hahnbach/Hamba, Hamlesch/Amnaş, Hammersdorf/Guşteriţa şi Haschagen/Haşag.

Fiecăreia dintre cele 28 de localităţi repertoriate îi este consacrată o scurtă monografie care, cronologic, prezintă principalele momente din evoluţia istorică a acesteia, în epoca medievală, începând cu prima atestare şi sfârşind în preajma anului 1600. Cu acribia-i cunoscută, istoricul Gernot Nussbächer realizează o „bază de date” extrem de utilă pentru cei interesaţi de istoria acestui spaţiu, informaţiile oferite acoperind diverse aspecte ale realităţii trecute, din perspectivă juridică, politică, religioasă, economică, culturală. Susţinute de o bogată documentaţie (edită şi inedită) aceste scurte „cronici” reconstituie istoria unui teritoriu, a unui popor, a unei culturi, care pentru Gernot Nussbächer reprezintă simplu *Vaterland*.

Dragostea pentru această patrie, asociată unui profund sentiment religios, i-a potenţat pasiunea pentru redescoperirea şi cunoaşterea trecutului, mărturiseşte cu sinceritate, în *Prefaţă*, istoricul, pentru care „meseria” reprezintă o adevărată vocaţie.

Lidia Gross

Rainer SLOTTA, Volker WOLLMANN, Ion DORDEA (Hrsg), *Silber und Salz in Siebenbürgen. Bd.: 10 Gold aus dem „Goldenem Viereck”. Der Bergbau in Brad, Offenburg (Baia de Arieş/Offenbánya), Băiţa (Boicza/Pernseifen) und Baia de Criş (Altenburg/Körösbánya).*

Teil I. Aufsätze und Manuskripte. Teil II. Historische Beschreibungen, Reiseberichte, Gutachten sowie mineralogisch-geologische und montanhistorische Literatur, Bochum, Selbstverlag des Deutschen Bergbau-Museums Bochum, 2010, 640p. (I), 1580p. (II).

Prestigioasa şi impresionanta serie de publicaţii dedicate dezvoltării industriei miniere din Transilvania ajunge la o frumoasă împlinire prin acest al zecelea volum, editat de Muzeul German al Mineritului de la Bochum, cu suportul financiar al guvernului din landul Renania de Nord-Vestfalia. Este prestigios acest volum, atât prin conţinutul imens de informaţie, care tinde să fie exhaustiv, cât şi ca realizare tehnică şi grafică, fiind lucrat în condiţii ireproşabile. Alături de studiile şi textele cu caracter informativ, un consistent material ilustrativ completează tabloul evoluţiei mineritului şi aşezărilor umane din „cadrilateralul aurului”, situat între Brad, Baia de Arieş, Băiţa şi Baia de Criş.

Preocupările pentru minerit datează încă din epoca dacică, dar volumul este inaugurat de Adriana şi Eugen Pescaru prin relatările asupra necropolei romane de la Muncelu (Ruda-Brad) din judeţul Hunedoara, o mărturie documentară convingătoare asupra aspectelor locale de civilizaţie imperială. Ele sunt însoţite de numeroase ilustraţii asupra inventarului găsit aici. Istoria propriu-zisă a mineritului aurifer din zona Brad este inaugurată însă cu mult profesionalism de Volker Wollmann printr-un studiu amănunţit pornind de la începuturi şi până la întemeierea Societăţii Mica în anul 1920. Încă din epoca bronzului există indicii de activitate în zonă, dar autorul oferă amănunte mai relevante începând din epoca imperială romană. Extinzându-şi cercetările şi asupra localităţilor din preajmă (Crişcior, Ruda, Valea Arsului, Zdraholţi, Musariu), cercetătorul găseşte mărturii ale activităţii miniere începând cu secolul al XV-lea, apoi continuă cu detalii interesante pentru secolul XVIII. Epoca modernă este inaugurată de Societatea Ruda 12 Apostoli în secolul XIX, dar autorul oferă detalii tehnice semnificative şi pentru anii premergători Primului Război Mondial, însoţite de numeroase ilustraţii. Viaţa minerilor este, de asemenea, prezentată prin referiri la efectul lor, condiţiile de salarizare şi asistenţa socială. Depăşindu-şi intenţiile iniţiale, Volker Wollmann prezintă date şi despre perioada interbelică şi a doua parte a secolului XX, ajungând până aproape de zilele noastre. Prin urmare, am putea atribui acestei contribuţii şi un caracter de studiu introductiv, căci Mircea Baron revine cu detalii cu mult mai largi şi mai precise într-un material extrem de amănunţit şi bine documentat intitulat *Dezvoltarea mineritului*

aurifer în zona Brad începând cu anul 1880 și până la 1948. Dezvoltarea societății pe kuxe „Ruda 12 Apostoli” este descrisă amănunțit, la fel și preluarea ei de către firma germană Harkotsche Bergwerke und Chemische Fabriken zu Schwelm und Harkorten A.G. zu Gotha. Găsim aici relatări despre procedeele tehnice ale exploatării aurului, ca și despre evoluția producției de aur care atinge punctul culminant în anul 1911/1912 prin cele 2022 kg produse, după care scade în condițiile războiului mondial. După cum se știe, după război minele de la Brad sunt preluate în anul 1920 de către societatea românească „Mica”, care va deveni în perioada interbelică una dintre cele mai importante întreprinderi industriale din România. Numeroase tabele statistice prezentate dovedesc creșterea rapidă a producției de aur fin până la 2.832 kg în anul 1937. La fel de detaliate sunt situațiile referitoare la efectivele personalului angajat, care crește de la 2205 în 1921 la 2991 în 1938. Pe lângă acestea, sunt descrise condițiile de muncă și salarizare, numeroasele realizări sociale, ca și facilitățile de care se bucurau salariații. Modul de organizare și progresele tehnice înfăptuite de societatea „Mica” explică în bună măsură eficiența și rentabilitatea exploatărilor de aur, argint și cărbune, după cum reiese din numeroasele prezentări din epocă. Descrierea activității continuă și anii celui de Al Doilea Război Mondial, apoi până la naționalizarea din anul 1948. Având în vedere antecedentele Societății Mica, această prezentare este în mod fericit întregită de amănuntele înfățișate de Claus Müller referitoare la Societatea Harkotsche Bergwerke und chemische Fabrikern zu Schwelm und Harkorten Actien-Gesellschaft.

Alte capitole au fost elaborate cu deosebită precizie de Volker Wollmann, care prezintă mineritul în localitățile Băița, Hărteșani, Trestia, Draica, Porcura, Găinel, Crăciunești și Fizeș începând din epoca romană, dă numeroase amănunte despre secolul XVIII și ajunge până la sfârșitul secolului XX. În schimb, istoria mineritului din Baia de Arieș se referă în special la secolele XVIII-XIX. Mai cuprinzător din punct de vedere cronologic este capitolul privind orașul minier Baia de Criș, care pornește din epoca romană, poposește pe larg în evul mediu, pentru a relata apoi amănunte semnificative despre secolele XVIII-XIX. Toate aceste capitole sunt însoțite de un foarte bogat material ilustrativ, Volker Wollmann având o înclinație deosebită pentru reprezentările tehnice și figurative concrete ale afirmațiilor sale. Drept urmare, a considerat util să alcătuiască un capitol tematic, intitulat *Mărturii privind mineritul în orașele Baia de Arieș, Brad, Băița, Crăciunești, Barbura, Trestia și Baia de Criș*. Acest capitol foarte cuprinzător este întocmit în colaborare cu Rainer Slotta, eminentul specialist al istoriei miniere de la Bochum, unul dintre inițiatorii seriei de volume intitulată „Silber und Salz in Siebenbürgen”. Contribuția documentară a lui Rainer Slotta este remarcabilă în această secțiune, care cuprinde mărturii materiale cu privire la toate laturile activității miniere și ale vieții de miner. Găsim deci ilustrații referitoare la instalații de extracție și preparare, guri de mină, școli profesionale, cămine culturale muncitorești, biserici, cimitire, pietre de mormânt, urme și rămășițe de galerii, guri de aerisire, ventilatoare, mașini de extracție, case de oaspeți, sedii administrative, locuințe de mineri, laboratoare, statui înfățișând grupuri de mineri etc.

Mărturiile topografice sunt, și ele, foarte abundente în acest volum, iar capitolul ilustrativ intitulat *Peisaje miniere din Baia de Arieș*, publicat de Virgil Narița, Tiberiu Todea și Sever Jurj, contribuie din plin la înfățișarea pitorească a împrejurimilor orașului. Orașul Baia de Arieș este reprezentat din toate unghiurile posibile, pe lângă aceasta, apar urme fotografiate, majoritatea color, ale activității miniere, care demonstrează abundența extraordinară a vestigiilor activității extractive, parcă încremenite în timp. De altfel, nu au lipsit preocupările pentru colecționarea, conservarea și expunerea obiectelor și utilajelor legate de minerit, înființându-se în acest scop în orașul Brad Muzeul Aurului, după cum rezultă din materialul publicat de Grigore Verdeș. Reiese că deja la sfârșitul secolului XIX au existat preocupări în acest sens, ele înmulțindu-se în perioada de activitate a Societății „Mica”. În epoca comunistă numai după anul 1970 s-au reinnoit preocupările muzeale, iar în 1972 muzeul a fost instalat într-o clădire adecvată. Relicvele de natură materială legate de istoria mineritului sunt astfel pe larg prezentate în volum, dar nu lipsesc nici consemnările legate de prezența umană, după cum o demonstrează *Urbariul de la Baia de Arieș*, întocmit la 17 iulie 1754 și publicat în extenso în originalul latin de Vasile Ionaș. Consemnarea obligațiilor fiscale ale locuitorilor reflectă, concomitent, structura socială și națională a localităților la care se referă.

O secțiune specială a volumului cuprinde manuscrise inedite referitoare la organizarea tehnico-administrativă a mineritului, cu atât mai interesante, cu cât datează din epoci foarte diferite. Astfel, expertiza întocmită de Johann Grimm datează din 1831, pe când consemnarea realizată de Fritz Gohry

despre exploatarea de la minele Ruda 12 Apostoli provine din 1923, cu aproape un secol mai târziu. Amintirile redactate în anul 1970 de către Friedrich Schumacher referitoare la minele de aur din Transilvania întregesc în mod firesc acest peisaj cronologic, care reprezintă, totodată, un izvor documentar pentru istoria minieră.

Se face astfel trecerea firească spre cea de a doua parte a volumului 10, editată într-un tom separat, cu mult mai cuprinzător ca număr de pagini. Acesta poartă titlul *Izvoare (Urkunden)* și e inaugurat de un impresionant număr de documente de arhivă referitoare la mineritul aurifer din epoca austriacă (1702-1867). Majoritatea documentelor provin de la Serviciul din Cluj al Arhivelor Naționale, și anume de la fondurile Tezauriatului Montan din Transilvania, Oficiul Superior Minier Zlatna și Direcțiunea Minieră Cluj, dar se fac referiri și la arhivele din Baia Mare, Bistrița și Deva. Completări utile au fost furnizate de arhivele de la Viena, fondurile Hofkammerarchiv, Finanzarchiv-Montanbteilung, Wissenschaftlich Archiv der Geologischen Bundesanstalt. Documentele au fost pregătite pentru editare, cu o desăvârșită cunoaștere a meșteșugului arhivistic, de către Ion Dordea, cunoscut cercetător al istoriei miniere ardelenesti, care a redactat în acest scop regește foarte amănunțite, cu text paralel în limbile germană și română. Conținutul de informații al documentelor este extrem de bogat și util pentru cercetătorii istoriei aurului întreaga secțiune însumând circa 650 de pagini, un segment important al întregului volum.

A doua parte a volumului adună descrieri istorice, jurnale de călătorie, expertize și studii din literatura tehnică minieră, începând cu sfârșitul secolului XVIII și până la Primul Război Mondial, majoritatea publicate în reviste de specialitate. Majoritatea autorilor sunt cunoscuți practicieni ai tehnicii miniere și geologi ca Jens Esmark, J.L. Neugeboren, H. Wolf, Bernhard von Cotta, Johann Grimm, Gabriel Téglaș, B.A. Wendeborn, Moritz von Pálffy, Karl Papp, Friedrich Schumacher etc.

Acest volum 10 al seriei de publicații „Silber und Salz in Siebenbürgen” reprezintă o încununare a stadiului actual de cunoștințe cu privire la istoria mineritului de metale prețioase din cadrilaterul aurifer al Transilvaniei. Pe lângă aceasta, el oferă un volum însemnat de noi surse de informație pentru viitorii cercetători ai industriei extractive, atât de bogată în evenimente, încât solicită în continuare atenția și pasiunea celor interesați de istoria tehnică și economică.

Ludovic Báthory

Venera ACHIM, Viorel ACHIM (coord.), *Minoritățile etnice în România în secolul al XIX-lea*, București, Edit. Academiei Române, 316 p.

Istoria minorităților naționale de pe teritoriul țării noastre este unul dintre arealurile scrisului istoric românesc care a beneficiat de o tot mai sporită atenție în ultimele decenii. La această fericită situație au contribuit atât amplele sale reverberații – căci interacționează cu o multitudine de alte domenii de interes istoriografic –, cât și contextul socio-politic care a susținut și promovat deschiderea spre alteritate, descoperirea și înțelegerea minorităților, inclusiv a celor circumscrise etnic. Nu întâmplător, volumul pe care îl vom prezenta este produsul edit al unei reuniuni științifice dedicate minorităților naționale din România modernă, fiind susținut financiar prin intermediul unui proiect de cercetare CNCIS, axat pe studierea unei minorități mai puțin „frecventate” de breasla istoricilor – țigani.

Cele 18 studii care îl compun au fost organizate tematic de către editori în șapte secțiuni, menționându-se însă explicit în prefață că nu s-a căutat prin aceasta o uniformizare a contribuției specialiștilor, ci doar o necesară și minimă sistematizare. Patru dintre compartimente insistă asupra legăturile dintre istoria minorităților și domenii de interes istoriografic mai ample, precum: modernizarea României în secolul al XIX-lea, spațiul urban din Vechiul Regat, naționalismul autohton, nou-dobânditul teritoriu al Dobrogei. Alte trei au ca obiect modele minoritare de organizare și funcționare intracomunitară, precum și două cazuri particulare: comunitățile catolice din Moldova, respectiv evreii.

Cercetarea dedicată de Vasile Ciobanu istoriografiei germanilor din Vechiul Regat în epoca modernă, alături de studiul de caz realizat de Constantin Ardeleanu asupra activității comerciale a grecilor ionieni din Galați între 1856-1860 subliniază, din perspective diferite dar complementare, rolul jucat de aceste minorități etnice în ridicarea economică – sau modernizarea – Principatelor Dunărene,

ulterior a României. Secțiunea privind manifestarea minorităților în spațiul urban grupează de asemenea două titluri. Cel dintâi, semnat de Dumitru Ivănescu, urmărește evoluția demografică a populației israelite din târgurile și orașele Moldovei între 1774-1859, oferind amănunte și date extrase din documentele epocii, care subliniază dimensiunea fenomenului imigraționist și impactul său asupra comunităților evreiești din spațiul est-carpatic. În cadrul celui de al doilea material, Mariana-Delia Pohrib analizează evoluția organizării interne a comunității elene din Galați, pornind de la statutele acesteia din anii 1899 și 1924. Detaliile și aserțiunile comparative contribuie la conturarea unei perspective diacronice, parțial viciată, din păcate, de lipsa unor concluzii finale.

O a treia parte găzduiește articole focalizate asupra interferențelor dintre istoria minorităților naționale și cea a naționalismului românesc. Introducerea este făcută de Apostol Stan, printr-o analiză a evoluției naționalismului autohton, privit atât prin prisma rădăcinilor sale ideologice pașoptiste, cât și în relația sa cu minoritățile etnice din Vechiul Regat. La rândul său, Raluca Tomi propune o interesantă cheie de lectură a politicilor demografice imigraționiste din România modernă (1831-1866); studiul ei insistă asupra polemicilor dintre cei care priveau colonizările drept un necesar auxiliar al modernizării și adversarii lor, preocupați de pericolul reprezentat de acest fenomen pentru „ființa națională”. Compartimentul citat se încheie prin aportul lui Viorel Achim, demersul acestuia având ca punct central dezbaterile aboliționiste și post-aboliționiste privind posibilitatea asimilării etnice a proaspăt dezrobiților țigani. Organizarea și funcționarea internă a unor comunități etnominoritare din România secolului al XIX-lea (de fapt, doar a celor elene) constituie firul roșu al celei de a patra secțiuni a volumului, reunind două texte semnate de Ștefan Petrescu și Radu Tudorancea. Cel dintâi are ca obiect evidențierea funcției confesionale ca liant al identității grecilor din România, precum și relațiile dintre autoritatea statală și cea comunitară. Cel de al doilea zăbovește asupra tensiunilor dintre români și minoritarii greci la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, analizând totodată și modul în care relațiile diplomatice dintre România și Grecia au fost influențate de respectivele neînțelegeri.

A cincea secțiune, alcătuită tot din două titluri, a fost dedicată spațiului Dobrogei – un adevărat mozaic etnic, care a impus statului român, după 1878, elaborarea unor strategii de gestionare cât mai coerentă a relațiilor cu naționalitățile. Organizarea unităților militare turco-tătare a reprezentat una dintre soluțiile folosite pentru integrarea cât mai rapidă a vechilor locuitori în sistemul administrativ românesc, după cum evidențiază investigația semnată de Costin Scurtu. Încurajarea colonizărilor a avut, la rândul ei, rolul de a dilua preponderența etno-confesională a musulmanilor, dar și de a ajuta la modernizarea și exploatarea economică eficientă a acestei regiuni, însă, așa cum demersul lui Florin Anghel o demonstrează, au existat și semi-eșecuri, precum cel al colonizării polonezilor.

Ultimele două secțiuni sunt rezervate unor minorități cu pondere crescută în cercetarea istorică românească: ceangăii și evreii. Cele două contribuții dedicate catolicilor moldoveni, semnate de Silviu Văcaru și Andrea Varga, au ca punct comun evidențierea identității confesionale ca element de maximă alteritate a imigranților transilvăneni (și a urmașilor lor) din Moldova, dar totodată, și drept catalizator al unor crize identitare în cazul credincioșilor de limbă maghiară. *Chestiunea evreiască în România între 1866-1914* reunește cinci texte ai căror autori abordează subiecte în mare parte „vizitate” istoriografic anterior, privite însă dintr-o nouă perspectivă sau în lumina a noi surse. Dietmar Müller urmărește construcția alterității evreiești la nivelul dezbaterilor parlamentare generate de modificarea articolului 7 din Constituția României, între 1878-1882. Studiul semnat de Dumitru Vitcu analizează modul în care chestiunea evreiască a fost utilizată de Marile Puteri ca instrument de presiune diplomatică asupra României. Cătălin Turluc oferă o perspectivă a legislației românești referitoare la evrei, între 1878-1914. Ana-Maria Vele insistă asupra emigrărilor evreiești din România, după Congresul de la Berlin, iar studiul Lyei Benjamin, din terminalul secvenței sus ilustrate, relevă tocmai analiza relației dintre sionism și identitate în cazul membrilor comunității israelite din Vechiul Regat.

Privit în ansamblu, volumul reprezintă o binevenită contribuție la istoriografia minorităților etnice din România. Alături de varietatea și calitatea științifică a conținutului, mai pot fi enumerate, printre plusurile sale: calitatea editării, prezența unui indice, a medalioanelor biografice ale contributorilor, precum și atenția pentru cititorul străin – toate textele fiind precedate de un abstract și de o serie de cuvinte-cheie în limba engleză. Ansamblul acestor note favorabile ne îndeamnă să recomandăm colecția de studii *Minoritățile etnice în România în secolul al XIX-lea*, deopotrivă, istoricilor interesați direct de

aspectele particulare surprinse în unele texte, cât și celor pentru care ea va constitui doar o plăcută și instructivă lectură.

Vlad Popovici

KOSZTA István, *Nem (csak) Erdély volt a tét. II. Mária román királynő párizsi követsége 1919*, Budapest, Kárpátia Stúdió, 2011, 243 p.

Imediat după schimbările politice majore din centrul și sud-estul Europei petrecute la cumpăna deceniului penultim și ultim ale secolului trecut, în mai toate statele din zona afectată de „schimbări” au început să apară tot mai frecvent lucrări istorice care încercau, într-un fel sau altul, să analizeze evenimentele premergătoare elaborării și parafării tratatelor de pace de la Paris (1918-1920), între care cel mai pregnant analizat în istoriografiile maghiară și română a fost cel de la Trianon. Multe dintre ele au abordat doar anumite segmente, mai mult sau mai puțin controversate, și nu numai, din fireasca perspectivă pur istorică. Tratări mai complexe ori mai puțin ample au situat în centrul atenției atât preliminarile actului diplomatic săvârșit la 4 iunie 1920, cât și urmările sale, imediate sau mai depărtate în spațiu și timp, între care se poate menționa și cartea mai sus amintită.

Volumul cu un titlu incitant în original și în traducere (*Nu doar Transilvania a constituit miza – Misiunea reginei Maria la Paris*) este de fapt continuare celui dintâi (*Nu doar Transilvania a constituit miza – tardivă relatare de la Conferința de la Paris*) care, la rândul lui, a așteptat o perioadă destul lungă pentru a fi publicat. Cele două volume au încercat să deschidă alte căi și să facă lumină, într-un alt chip, novator metodologic, cu prilejul momentului aniversar al celor nouă decenii scurse de la instituirea sistemului păcii continentale.

Semnatarul eseului narativist sus pomenit, Koszta István, istoric militar, scriitor și publicist, tinde să recreioneze vizita reginei Maria la Paris, între ianuarie-aprilie 1919, cu ajutorul unor documente în cea mai mare parte inedite (corespondență, însemnări de jurnal, amintiri, mărturii arhivistice etc.)

Sarcina autorului nu a fost deloc ușoară, în a interpreta sensul călătoriilor diplomatice dintre Paris și Londra în intervalul dat și rolul politic asumat prin extinderea legăturilor cu factorii politici internaționali în preajma semnării Tratatului de Pace de la Trianon.

Regina României se afla în perioada respectivă într-o vizită particulară, deci practic ea nu putea să influențeze deciziile politicianilor, dar avea speranța că în răstimpul desfășurării dezbaterilor Conferinței, când totul era foarte „încins de aerul politic”, va putea influența mersul tratativelor, pentru ca României să poată triumfa înaintea reprezentanților puterilor vremii. Deși balanța nu a înclinat mai totdeauna în favoarea țării sale, în anumite importante decizii politice, cum a fost, de exemplu, chestiunea apartenenței Banatului, această modalitate proprie de „lobby” a influențat într-o direcție pozitivă deciziile politice adoptate mai târziu.

Un fapt cert însă, este că, după vizitele reginei în capitala Franței și nu numai, intervențiile sale s-au validat gradat, în sensul că diplomația mondială a acceptat ca România să figureze pe harta Europei în contururile sale valabile în epoca interbelică. Desigur opiniile rostite atunci și reluate cu intensități variabile de-a lungul timpului istoric până în actualitatea imediată, au fost și rămas diversificat consemnate în scrisul istoric maghiar și român, divergența atitudinală față de chestiunea Trianonului persistând și în zilele noastre.

De nenumărate ori, s-a încercat bagatelizarea și răstălmăcirea eforturilor diplomatice românești la Paris între anii 1918-1920, inclusiv vizita reginei Maria în primăvara anului 1919, astfel încât demersul de față reprezintă încă o strădanie de a face lumină în chip mediator și echitabil pentru ambele părți implicate.

Cu ajutorul setului documentar depistat și cercetat, Koszta I. ajunge mai repede la sursa directă și află importante informații despre o perioadă istorică trecută deseori sub tăcere, dar care astăzi trebuie reluată într-un alt gen de paradigmă, scutită de orice fel de bariere ideologice.

Remarcabil apare faptul că o mare parte a materialului cercetat este total inedit, astfel încât expertiza investigatorie a autorului a constituit o „adevărată aventură”, așa cum însuși relatează cu prilejul unei conferințe de presă ținută din 27 mai 2010.

Volumul se adresează, deopotrivă, publicului cititor din Ungaria, și celui din țara noastră, prin apelul făcut la mărturiile unui trecut apropiat și prin învățămintele desprinse în legătură cu atitudinea și starea moral-spirituală a elitei politice din ambele state, confruntate între 1918-1920 cu realitatea strădaniei mutuale de asanare temporară a germinilor conflictuali, odată cu instaurarea unui consens conjunctural.

Adrian Gabriel Pop

BÉLA Borsi-Kálmán, *Megközelítések. Tanulmányok a magyar-román (román-magyar) kapcsolattörténetről és identitásról (Abordări. Studii despre identitatea și relațiile româno-maghiare/maghiaro-române)*, Budapeșt, Lucidus Kiadó, 2011 (Kisebbségkutatás Könyvek), 219 p.

Numele lui Béla Borsi-Kálmán nu mai trebuie prezentat publicului specialist român. E drept că, înaintea evenimentelor revoluționare din decembrie 1989, datorită relațiilor tensionate româno-maghiare nu se știa despre el mai nimic în România. În ciuda faptului că era unul dintre reprezentanții de seamă, care se ocupau serios cu propagarea culturii române în Ungaria: în anii '80 preda literatura română a secolelor 18-19-lea la Catedra de Filologie Română la Universitatea ELTE din Budapeșta, fiind totodată și cel mai prolific traducător în Ungaria al literaturii române moderne (a tradus printre altele pe Petru Popescu, Mircea Eliade, Constantin Ţoiu, Ana Blandiana, Ștefan Augustin Doinaș etc.). Dar imediat după 1990, o personalitate nu mai puțin importantă și cunoscută a istoriografiei românești, cum este Andrei Pippidi, a scris o recenzie elogioasă, dar totodată obiectivă despre una dintre cărțile cele mai importante ale lui Borsi-Kálmán. (*O carte de istorie de care era nevoie*, Contrapunct, 12-15 februarie 1993, p. 7; vezi și: „Revue des Études Sud-est-européennes”, tome XXI, 1993, nr. 1-2, p. 218-220.) Este vorba despre cartea (*Hungarian Exiles and the Romanian National Movement, 1848-1867*, Columbia Press University, 1992) în care Borsi-Kálmán, pe baza unui bogat material arhivistic, atunci recent descoperit, a prezentat relațiile diplomatice ale emigrației maghiare pașoptiste (în frunte cu György Klapka și Lajos Kossuth) în raport cu cercurile politice române. După traducerea cărții în limba engleză, ea a stârnit un important ecou și în istoriografia românească: în afară de Andrei Pippidi au recenzat-o Sever Mircea Catalan („Revista istorică”, Seria nouă, tomul 3, 1992, nr. 11-12, p.1225-1229), Florin Constantiniu (*Béla Borsi-Kálmán a scris o carte onestă despre relațiile româno-ungare*, CNM, 1994, nr. 129, p. 14-20) și Irina Livezeanu (*Nationalities Papers*, volume 24 number 1. March 1996, p. 139-141) După relatările autorului, în anii 1994-1995 Editura Humanitas s-a angajat în publicarea cărții și în limba română: a fost semnat contractul, a fost tradus 80% din text, Fundația Soros a asigurat și banii pentru tipar, dar totuși cartea nu a fost tipărită. (Vezi interviul Gabrielei Adameșteanu cu Borsi-Kálmán Béla, „Bucureștiul Cultural”, nr. 13, noiembrie 2007.)

După acest început spectaculos a urmat o un hiatus: au trebuit să treacă mai mult de zece ani pentru ca numele lui Béla Borsi-Kálmán să intre din nou în circuitul intelectual român. Că această întoarcere nu a fost mai puțin spectaculoasă ca prima intrare pe scena culturală românească o arată și calificativele pe care, între timp, le-a căpătat Borsi-Kálmán de la criticii români. Ștefan Borbély, de exemplu, îl consideră „unul dintre redevabilii – și foarte exigenții – prieteni de care dispune cultura română în Ungaria, un autentic om-punte.” (*Imaginea maghiarului în cultura română*, Observator cultural, 2007, nr. 372: http://www.observatorcultural.ro/Imaginea-maghiarului-in-cultura-romana*articleID_17568-articles_details.html), Victor Neumann, ca timișorean, a scris despre cartea lui Borsi-Kálmán care tratează un moment puțin cunoscut, și în istoriografia maghiară, procesul Levente de la Timișoara din noiembrie 1919 și aprilie-mai 1920 *Öt nemzedék, és ami előtte következik. A temesvári Levente-pör 1919-1920 (Cinci generații, și ceea ce urmează. Procesul Levente de la Timișoara)*, Budapeșt, Noran, 2006, recenzia din „Revue Roumaine d'Histoire”, XLVII, 2008, N° 1-2, p.187-194.) Este vorba de fapt despre un complot „împotriva României Mari,” al liceenilor din Timișoara, care în afara contextului istoric de atunci, ar fi rămas o farsă puerilă, dar în viziunea erudită a autorului a devenit un prilej oportun pentru o analiză socio-istorică a structurilor locale bănațene cu privire la schimbarea mentalităților.

Succesul cel mai spectaculos în ultimii ani din Ungaria al lui Borsi-Kálmán a fost cartea despre „ungurul cel mai cunoscut”, fotbalistul Ferenc Puskás. (*Az Aranycsapat és a kapitánya. Sorsvázlatok a magyar futballpályák világából* [Echipa de aur și căpitanul ei. Crochiuri de destine din lumea stadioanelor maghiare] Budapest, Kortárs Kiadó 2008.) Succesul se datorează faptului că în personalitatea lui Borsi-Kálmán se îmbină armonios calitățile unui fotbalist (care a fost pentru un scurt timp jucătorul uneia dintre echipele importante ale Ungariei FTC 1968-1970) și ale unui istoric priceput. Văzând din interior atât lumea stadioanelor, cât și istoria societății maghiare, autorul a reușit să demonstreze convingător că prăbușirea fotbalului maghiar mergea mână în mână cu destrămarea și stricarea coeziunii morale a societății maghiare, care după antecedente interbelice s-a intensificat din ce în ce mai mult în epoca „dictaturii moale” a lui János Kádár. În această perioadă, în baraca cea mai veselă a lagărului comunist pe altarul bunăstării materiale au fost sacrificate toate celelalte elemente ale coeziunii sociale cum ar fi solidaritatea, morala, sportul, religia, sentimentul național etc. Astfel, problema cea mare al fotbalului maghiar, afirma Borsi-Kálmán, nu este de natură economică, ci una de morală. (Vezi și recenzia lui Stelian Mândruț, *Istorie și fotbal*, „Steaua”, LX, Nr. 9/2009, 41–42. p.)

Am amintit aceste antecedente din activitatea lui Borsi-Kálmán și receptarea lui în mediul românesc, datorită faptului că în noua sa carte sunt reluate toate aceste teme favorite ale autorului. Chiar primul studiu reia o temă veche atât de dragă autorului. Este vorba despre emigranții maghiari pașoptiști stabiliți în Principatele Române între anii 1850-1860. Autorul a ales două personalități importante, dar mai puțin cunoscute de către publicul românesc: Sándor Veress și Józsa Oroszhegyi. Sunt doi autori care au scris pe larg despre românii din Principate. Sándor Veress, tatăl binecunoscutului bibliograf și istoric, Andrei Veress, a scris o amplă lucrare despre emigrația maghiară (*A magyar emigráció Keleten* [Emigrația maghiară în Orient], vol. I-II, Budapest, 1878), precum și o istorie a României (*Románia története*) rămasă până azi inedită (manuscrisul, redescoperit de Lajos Demény, se află la Biblioteca Academiei Maghiare: MTAK ms. 10.491/7). Józsa Oroszhegyi a scris o adevărată monografie în stilul statisticilor de la începutul secolului al 19-lea, având intenția (puțin naivă) de a descrie în totalitate (din punct de vedere istoric, natural, civil, religios, moral, comercial, etc.) societatea română din Principate: *Román élet. A mai oláh föld és népe természeti, történeti, közéleti, vallási, erkölcsi, forgalmi, szokási s társadalmi viszonyainak rajza*, ed. Bíró Sándor, Kolozsvár, 1942. Borsi-Kálmán, analizând după trei criterii (ce spun autorii despre compoziția etnică a României, despre integrarea diferitelor păături sociale și despre talentul strategico-diplomatic al protipendadei conducătoare române) scrierile lui Veress și Oroszhegyi, reușește să surprindă sugestiv mobilitatea amețitoare a transformărilor etnice, politice și sociale la începutul nașterii României moderne.

Un alt capitol al cărții abordează o temă similară. Este vorba de fapt despre reluarea problemei tratate în cazul lui Veress și Oroszhegyi, însă cu un decalaj de 70-80 de ani. Dar întrebarea rămâne aceeași: cum erau văzuți românii de către intelectualii maghiari? De data aceasta eroii lui Borsi-Kálmán sunt doi intelectuali maghiari de seamă din perioada interbelică. Unul este László Németh (1901-1975), cel mai controversat, dar totodată și cel mai prolific scriitor maghiar al secolului XX, iar celălalt un tânăr istoric maghiar cu o carieră promițătoare, care a fost însă curmată la 27 de ani într-un lagăr din URSS în luna decembrie a anului 1944. Este vorba despre László Mikecs. Ambii au făcut o călătorie de studii în România anilor '30. Nemteh traversând Dunărea, ajunge prin Giurgiu la București, unde va avea ca îndrumători și parteneri științifici pe Henri H. Stahl și Dimitrie Gusti. Eseul său despre peregrinarea prin România, cu titlul *Magyarok Romániában (Ungurii din România)* – deși în eseu, este vorba cam 75% despre români, și nu despre maghiari – a stârnit un adevărat scandal în presa maghiară a vremii, având și un oarecare ecou românesc. Meritul lui Borsi-Kálmán constă în faptul că are curajul și erudiția să facă bilanțul aprecierilor și prognozelor lui László Németh. Astfel, de exemplu, el atrage atenția asupra judecății eronate a lui Németh în privința capacității diplomatice a politicii românești. Németh a afirmat că realizarea României Mari se datorează exclusiv conjuncturii istorice și geopolitice favorabile și bunăvoinței marilor puteri. Tânăra diplomație românească, necoaptă după părerea lui, aproape că nu a avut niciun rol în realizarea acestui proiect măreț. Nimic mai fals, sună verdictul lui Borsi-Kálmán, care arată cu o subtilă analiză că diplomația românească era în stare să manipuleze oricare elită politică europeană a vremii (franceză, germană, maghiară etc.) în afară de cea rusească. Deși mi se pare puțin exagerată această superlativizare a diplomatiei românești, dacă luăm în considerare experiențele proprii

ale autorului ca diplomat (consilier cultural al ambasadei maghiare la București 1990-1995, iar apoi la Paris 1999-2003), putem să-i dăm dreptate. În ansamblu însă, imaginea românilor în scrierea lui Németh este pozitivă. Este fascinat de mișcarea sociografică a lui Gusti, de acele echipe de tineri intelectuali care, pe lângă faptul că fac prelucrări monografice despre sate românești, participă activ și la modernizarea culturală și economică a satelor. O vizită la un astfel de șantier rural din Munții Apuseni este descrisă cu mare sugestivitate de către Németh. Îți trebuia curaj să scrii în 1935 despre români pentru publicul maghiar în acest fel. Să nu uităm că suntem în perioada luptelor crâncene, nu numai pe plan politic, dar și pe plan cultural. Discuțiile aprige dintre lingviști ca Lajos Tamás, Gáldi László, Sextil Pușcariu, Nicolae Drăganu, sau istorici ca Sámuel Domanovszky și Nicolae Iorga sunt la ordinea zilei. Tamás în 1937 când se afla la București și a vrut să-l viziteze pe Iorga și a fost dat afară de către marele istoric. (N. Iorga, *În luptă cu absurdul revizionism maghiar*, ed. de Mihai Ungheanu, București, Editura Globus, 1991, p. 144.) Trebuie să adăugăm însă că Mikecs sosește în 1939 direct la Vălenii de Munte la cursurile de vară ale lui Iorga și face un rezumat bogat despre cursul ținut de marele istoric.

Németh și tovarășii săi de drum – Dezső Keresztúry (1904-1996) scriitor, pentru o scurtă perioadă, între 1945-1947, ministrul Culturii, Iván Boldizsár (1912-1988), scriitor, și Zoltán Szabó (1912-1984), scriitor, care în 1949 emigrează în Franța – sunt tratați de către Gusti și întreaga familie a lui Stahl cu o amabilitate și prietenie aproape ieșite din comun. Această colaborare intelectuală româno-maghiară este prezentată de către Borsi-Kálmán ca un exemplu demn de urmat. Nu întâmplător afirmă el în interviul acordat Gabrielei Adameșteanu următoarele: Klapka „a și semnat două tratate cu Al. I. Cuza, în 1859, respectiv 1861, care rămân importante în istoria raporturilor româno-maghiare, chiar dacă nu se prea știe despre ele. În orice caz eu mă consideram, în taină, un fel de nou Klapka, dar nu general, ci cărturar-diplomat.” („Bucureștiul cultural”, nr. 13, noiembrie 2007.) Scriind despre călătoria lui Németh și a lui Mikecs, Borsi-Kálmán realizează o analiză și o comparație a propriilor sale experiențe de cărturar-diplomat acumulate în mediul românesc de după 1990, cu experiențele anterioare ale celor doi intelectuali maghiari. Rezultatul este relevant și totodată senzațional pentru autor: ceea ce a spus László Németh în 1935 despre genialitatea geostrategică a românilor, despre avântul și mobilitatea lor politică juvenilă în ceea ce privește omogenizarea etnică a unei țări multilingvistice și multietnice, sau despre talentul lor de a imita (dar nu și de a adopta pe deplin) modelele occidentale, este valabil – după părerea lui Borsi-Kálmán – și pentru perioada de după 1990.

Citind lucrările publicate de Béla Borsi-Kálmán am avut totdeauna impresia că autorul dovedește o simpatie aparte față de eterogenitatea lingvistică, etnică și culturală. Se simte bine în această lume multiculturală, în care individul poate să-și permită mai multe identități. Nu întâmplător are deci o atracție aparte față de cercetarea secolului al XIX-lea când și societatea românească, dar și societatea maghiară din cadrul Imperiului austro-ungar prezentau cvintesența multiculturalismului. Modelul ideal al acestei lumi, în care se reflectă totalitatea problemelor și dilemelor haosului multiethnic (cel puțin din punctul de vedere al intelectualilor și funcționarilor austrieci), l-a aflat Borsi-Kálmán în istoria Banatului timișorean. Și în cartea de față se găsește un loc aparte, în care autorul descoperă procesul de îmburghezire petrecut în a doua jumătate a secolului al 19-lea în Banat, mai ales în orașul Timișoara. Borsi-Kálmán a ales o metodă istorică mult timp discreditată, dar astăzi din nou reinventată: biografia. Scriind un adevărat roman de familie, el ne prezintă istoria unor familii multietnice total sau parțial bănățene. Este vorba despre familia Niamešny, originară din Ungaria Superioară, cu strămoși slovaci, maghiari, poloni. Membrii familiei, figuri tipice ale *beamterului* austriac (caracterizat atât de negativ de Eminescu în articolul său *Influența austriacă asupra Principatelor române*), după ce ajung la Timișoara, devin reprezentanții cei mai importanți ai burgheziei liberale maghiare, un membru al familiei Mihály, Niamešny (1902-1925), devenind chiar actorul principal al complotului mai sus menționat de către Levente.

Un caz și mai interesant este studiul privind istoria familiei marelui compozitor Béla Bartók. Familia Bartók este o familie tipic mitteleuropeană. Bunica lui Bartók era de origine croată (*bunjevcí*) din Serbia, tatăl său era de origine maghiară țărănească din Borsod (parte nord-estică a Ungariei actuale); în zelul său de înnobilitare în anii 1870-1880 la Sânnicolau-Mare, și-a atribuit un blazon nobiliar. Mama lui Béla Bartók, Paula Voit, s-a născut într-o familie germană din Pressbourg (Bratislava). Copilăria, până la vârsta de opt ani, Bartók și-a petrecut-o în Banat, mediul cel mai eterogen din punct de vedere

etnic și lingvistic, al Monarhiei austro-ungare, dar totodată regiunea cea mai dinamică din punctul de vedere al industrializării și al modernizării. Primele partituri le-a semnat cu numele de Béla von Bartók, iar în actul de căsătorie (Budapesta, 26 august 1923) s-a semnat *szuhafői Bartók Béla*, sugerând că nu neagă nobilitatea fictivă a familiei. (Doar mai târziu, după ce va face o călătorie la Szuhafő – un sat micuț din partea nord-estică a Ungariei actuale – unde a examinat matricola de la *plebania* locală, va renunța la această legendă familială).

Biografiile prezentate de Borsi-Kálmán nu sunt numai simple romane de familie. În spatele acestor schițe narative biografice (să nu uităm că Borsi-Kálmán, la începutul carierei sale, a fost traducător beletristic), există o analiză istorică serioasă a procesului de asimilare, de emancipare și de formare a burgheziei maghiare moderne, proces atât de problematic și de mult discutat în cadrul istoriografiei maghiare.

Cartea lui Borsi-Kálmán are moto-ul următor: „a múltat be kell vallani” („trecutul trebuie recunoscut”). Este un vers dintr-o poezie celebră a lui Attila József (pe jumătate și el român, tatăl lui, Josif Aron, se trăgea – ce surpriză! – tot din Banat), *A Dunánál*, (*La Dunăre*), poezie în care, printre altele, poetul vorbește despre cooperarea popoarelor dunărene. Poezia a fost scrisă în anul 1936. Cu un an mai devreme, am văzut că Németh Laszló, tot în acest scop, mergea în România să stabilească o colaborare între intelectualii maghiari și români, care ar fi avut ca scop întemeierea unei *respublica litteraria danubiensis*. Cred că de aceea nu este deloc întâmplător că volumul se încheie cu studiul. *Dușmănie națională sau reconciliere? Gânduri despre condițiile reale al dialogului româno-maghiar (maghiaro-român)*. Putem afirma că recenta carte a lui Béla Borsi-Kálmán va fi o stație importantă pe acest drum al reconcilierii și că, totodată, se va realiza și proiectul început la Humanitas și că va apărea și în limba română un volum al autorului.

Levente Nagy

Apostol STAN, *Istorie și politică în România comunistă*, București, Edit. Curtea Veche, 2010, 421 p.

Modul în care comunismul românesc este rememorat de cei formați și *deformați* intelectual în această perioadă a determinat apariția după 1990 a unei bogate literaturi concentrate atât asupra formelor extreme de exercitare a controlului și influențării activităților culturale, cât și a simptomelor mai puțin evidente ale „sindromului controlului totalitar”¹. O atare literatură, deloc compactă, însumează demersuri ce se vor adevărate proteste morale față de trecutul comunist. Pe astfel de poziții se situează volumul profesorului Apostol Stan, istoric modernist și fost cercetător la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” (1957-1999), în care se acordă atenție *istoriei* (ca disciplină), *istoricilor* (ca intelectuali) și *instituțiilor* (ca spații de producție istorică), în termenii deja consacrați analizei comunismului est-european, dar încă supuși dezbaterii, ai stalinizării, sovietizării, respectiv comunizării culturale într-un regim descris conform paradigmei totalitare. Pornind de la reconstituirea propriului trecut, Apostol Stan oferă spre interpretare răspunsuri inedite la întrebările-cheie prezente în dezbaterile academice legate de producția istorică în comunismul românesc, interogație ce oscilează în jurul actorilor politizării scrisului istoric, mecanismelor controlului politic, respectiv al integrării specialiștilor într-un atare mecanism.

Fără a fi interesat de stricte delimitări terminologice ori cronologice, studiul interdependențelor dintre istorie și politică este dezvoltat pe o durată de peste o jumătate de secol, împărțită de autor în 1) *stalinism cultural*, cu o fază „prosovietică”, urmată de o etapă „ceva mai realistă”² (ambele specifice regimului Dej), 2) *neostalinism cultural* (edificat sub Ceaușescu) și 3) *post-comunism cultural*. În consecință, prima parte a cărții surprinde modificarea structurilor tradiționale românești pe coordonatele unui presupus ideal al libertății și dreptății sociale, promovat sub etichetate socialismului utopic, dar transpus și înțeles de contemporani în termenii „dezrădăcinării” și „rusificării” culturii autohtone (p.36).

¹ Pentru o mai bună înțelegere/folosire a termenului, vezi Sheila Fitzpatrick, *The Cultural Front*, Ithaca and London, Cornell University Press, 1992, p. 238.

² *Ibidem*, p. 209 și p. 227.

Perioada descrisă reprezintă totodată anii formării intelectuale a autorului – ca student și mai apoi proaspăt angajat al Institutului de Istorie –, percepuți ca un timp al transformărilor, al permanentei supravegheri și dedublărilor aferente, al conformismului și lichelismului (p. 35).

Descriind detaliat acest răstimp (anii 1948-1957), A. Stan dezvăluie ce a însemnat pentru el, în particular, dar și pentru istorie, în general, integrarea într-un sistem interinstituțional aflat sub un permanent control politic. Caracteristicile unei atari structuri, efectele hegemoniei politicilor culturale partinice, implicațiile lor asupra cercetării și a destinului istoricului în epocă reprezintă teme centrale ale secvențelor următoare ale elaboratului. Semnatarul manifestă tot acum un interes considerabil față de procesul de subsumare a muncii de profil, propagandei politice. În acest sens se acordă atenție Academiei R.P.R., ulterior R.S.R., institutelor de istorie patronate, cât și celui aflat sub directa îndrumare a C.C. al P. M. R./P.C.R., dar mai ales celor sugestiv denumiți „armata de propagandiști”, angajați într-un fel sau altul în instrumentalizarea politică a trecutului (scrierea și rescrierea istoriei) în vederea remodelării societale. În chip inerent sunt pe larg descrise limitele impuse și autostabilite trudei istoricului (impedimente în documentare, cenzură și autocenzură, etc.), precum și eforturile regimului Ceaușescu de „activizare” a istoricilor în sensul deplinei lor implicări „în viață”, drept element conex interesului de eficientizare a rolului istoriei ca secundantă a ideologiei³.

Trecutul recent sau neocomunismul politic – așa cum numește autorul perioada de după anul 1989 – transpare, conform propriei sale opinii, în imaginea unei eșuate tranziții și insuficiente reformări, tonul critic, dus uneori la extrem, fiind de altfel o constantă a ultimei părți a lucrării. Dezamăgirile autorului se regăsesc atât în ceea ce el înțelege drept absență a unui adevărat proces de restructurare instituțională, cât și la nivelul criteriilor de promovare meritocratică, tenta calificativului politico-ideologic fiind definitivă în continuare.

Meritele volumului elaborat de către Apostol Stan sunt multiple și rezidă, în primul rând, în chestionările incomode, adresate direct sau indirect trecutului, de altfel, cu un subiectivism „bine temperat” (Cristian Vasile): cine au fost oamenii „noi” și cine cei „vechi” (p. 94), care erau rivalitățile, respectiv coordonatele disputei pentru privilegii în domeniul scrisului istoric (p. 102), în ce constau avantajele și costurile acceptării compromisului și a politicii de partid (p. 254). Distanțându-se de un discurs justificator ori de un potențial criticism riguros, memorialistul optează așadar, pe întreg parcursul demersului său, pentru o abordare ce exclude viziuni maniheice de tipul: „noi istoricii, ei comuniștii”, ce ar implica un accent stabilit exclusiv pe comanda politică; se arată, în schimb, interesat de interpenetrările inerente dintre politic și cultură, precum și de redarea conflictelor ori a disputelor evidente în interiorul comunității de intelectuali, însărcinați de partid cu rescrierea trecutului.

În cartea lui Apostol Stan, nararea cu iz personal rămâne vizibilă, totodată, și ca o trecere în revistă a unei întregi discipline, devenită un manipulant *instrumentum regni*, o oglindă reflectând strategemele adoptate de stat pentru a mistifica și altera trecutul propriei societăți, condamnată, prin diferite mecanisme, la acceptarea și ingerarea minciunii generalizate. Meditând totuși exclusiv la destinul istoriei ca disciplină, aceasta apare în mentalul semnatarului nu doar ca o citadelă asediată vreme de o jumătate de secol (p. 345) ci ca o cetate cucerită, dărâmată succesiv și apoi reconstruită arbitrar și diform, în funcție de interesele politicului.

Grigore Moldovan

Sergiu MUSTEATĂ, Igor CAȘU (coord.), *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*, Chișinău, 2011, 792 p.

Efortul de a ajungere la un acord legat de trecutul comunist a fost *disputat* și *argumentat* în țările ex-socialiste ca un demers necesar consolidării unor democrații stabile și legitime, îndreptării injusteților

³ Vezi *Sursele istorice ca secrete de stat*, p. 168, „Clubul” de la Biblioteca Academiei Române, p. 191, *Istorici angrenați în mașinăria de partid*, p. 254, *Istorici ca parte a armatei de propagandiști*, pag 266, *Cenzură și valorificare*, p. 336.

trecutului, respectiv abordării „adevărate” a istoriei. Problematika a fost adresată similar în zona fostului monolit comunist est-european și a implicat, în baza unor modele consacrate⁴, un efort reparator (cu tentă juridică) și o readresare, respectiv re-evaluare a trecutului. În acest climat, degajat de omogenitate ideologică, istoricii au avut rolul unor actori privilegiați în *condamnarea* regimurilor autoritare/totalitare comuniste, iar modul în care acest fenomen a avut loc a dat naștere la o serie de narațiuni care au încercat să articuleze răspunsuri „adevărate” legată de ceea ce s-a întâmplat și de cum poate fi evaluat trecutul.

În Republica Moldova acest *proces de 'de-comunizare'* a fost și rămâne în continuare unul lent, opunând pe de-o parte un grup autodefinat ca democratic și pro-european, favorabil condamnării trecutului în termeni similari modelului românesc, respectiv un grup circumspect și cel mai adesea contestat al unor astfel de inițiative, invariabil asociat PCRM (Partidul Comuniștilor din Republica Moldova). Bipolaritatea ideologică și politică, complicată în Republica Moldova de problema identitară, a avut după 1991 certe manifestări și în istoriografie, scenă a unei dispute permanente între istorici, scrisul istoric fiind împărțit la rândul lui între două tendințe, una care perpetuează tezele sovietice cu privire la diferențele dintre români și moldoveni și alta orientată spre restituirea trecutului comun autohton⁵. Într-un astfel de context (politic și istoriografic), a fost elaborat de către Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova, în baza unui proiect prezidențial din 2010, legat de fondarea unei comisii pentru studierea și „aprecierea regimului totalitar comunist, volumul *Fără termen de prescripție*. Obiectivele proiectului, enunțate ca atare de coordonatori (Igor Cașu și Sergiu Musteață), sunt specifice acestui tip de narațiuni și au implicat o analiză a trecutului coroborată cu o anumită viziune asupra prezentului și viitorului: „Numai prin distanțarea de trecutul comunist totalitar și demantelarea mecanismelor construite de acest sistem inuman și ilegal, Republica Moldova poate progresa pe calea democrației, a unei economii de piață și a europenizării.”⁶

Pomind de la premisa lipsei unei aprecieri obiective a trecutului ‘totalitar’ și din dorința ‘construcției’ unei societăți democratice, tematica aleasă este tratată comparativ prin apelul la exemplul altor state în studierea și condamnarea comunismului. Prefațate de Vladimir Tismăneanu⁷, primele 15 studii alcătuiesc o viziune panoramică asupra experienței altor foste state comuniste, cu un trecut mai mult sau mai puțin similar Moldovei. Printr-un grupaj de patru articole este consemnat cazul statelor baltice, cu atenție deosebită acordată Estoniei⁸, urmate de altele trei care reflectă experiența comunistă a fostei Cehoslovacii⁹, un studiu de caz

⁴ Vezi Lavinia Stan (ed.), *Transitional Justice in Eastern Europe and the Former Soviet Union: Reckoning with the Communist Past*, New York, Routledge 2009.

⁵ Dacă gruparea celor dintâi a adoptat teza cu privire la formarea în timp a unei identități distincte în spațiul pruto-nistean, lansând ideea de popor moldovenesc, „naționaliști” militează, în general, pentru un discurs pro-românesc. Pentru a înțelege aceste „extreme” vezi Sergiu Nazaria, Victor Stepaniuc (coord.), *Problema basarabeană în istoriografie, 1917-1947*. Chișinău, Tipografia Centrală, 2010, și Anatol Petrencu, *Basarabia în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial 1939-1945*. Iași, Tipo Moldova, 2010.

⁶ Vezi „Cuvânt introductiv”, p. 7-13.

⁷ Colaborator cu certă influență în elaborarea proiectului moldovenesc, Vladimir Tismăneanu este coordonatorul comisiei din România, C.A.P.D.R., Comisia Prezidențială Pentru Analiza Dictaturii Comuniste, al cărei raport final, (Raportul Final al CPDAR) a devenit cunoscut ca varianta românească în condamnarea trecutului comunist.

⁸ Datorită similitudinilor legate de factorul identitar: *După comunism: identitate și moralitate în Țările Baltice, Cu privire la investigarea represiunilor sovietice în Estonia, Comisia internațională din Estonia pentru investigarea crimelor împotriva umanității (1998-2008) și noi perspective, Politica identitară și integraționistă în Estonia-trecutul, prezentul și viitorul*.

⁹ *Forțele securității de stat din Slovacia înainte și după lovitura de stat comunistă din februarie 1948, Procesul de accesare a documentelor de arhivă ale serviciilor de securitate comuniste din Cehoslovacia, Represiunea și legitimitatea în comunismul târziu din Cehoslovacia și Institutul pentru Studierea Regimurilor Totalitare*.

dedicat Bulgariei¹⁰ și unul perspectivei sovietice asupra posturilor de radio străine¹¹. Acestea sunt completate de un segment mai mare de șase articole despre România: patru, care arată modul în care comunismul românesc a fost *rememorat* după 1989, respectiv instituționalizat acest proces¹², plus alte două contribuții care abordează în detaliu aspecte ale colectivizării și strategiilor de mobilizare a tinerilor în organizații de masă. Partea a II-a însumează în schimb 13 studii ale istoricilor moldoveni, majoritatea membri ai 'comisiei Ghimpu', în care este propusă o evaluare a trecutului comunist (sovietic) într-un mod variat, atât tematic cât și metodologic. Sunt atinse subiecte ce țin de istoria politică și socială a regiunii (Nicolae Enciu, Sergiu Chircă, Sergiu Musteață, Petru Negură), control și represiune (Ion Varta, Tatiana Varta, George Negru, Mihai Tașcă, Ludmila Tihonov), rezistență (Igor Cașu, Elena Postică), coroborate cu o analiză teoretică a unor termeni și concepte (Octavian Țicu, Anatol Petrencu), instrumentalizarea istoriografiei (Demir Dragnev, Pavel Parasca) și nu în ultimul rând, de analiza 'politicilor memoriei' în Moldova după 1991 (Igor Șarov, Anrei Cușco).

Identificate ca atare, în diferite părți ale narațiunii, schematic și simplificat enunțate, tezele volumului ar putea fi structurate astfel: 1) Regimul Sovietic comunist a fost unul de natură totalitară¹³, 2) Partidul Comunist a fost un partid care a pretins și a impus monopolul său în toate domeniile: politic, economic, social, cultural, 3) Regimul comunist în RSS Moldovenească era unul *inuman și criminal*, instaurat prin forța armelor în 1940 și menținut până la sfârșitul anilor 1980 prin *teroare, propagandă și frică*, 4) Basarabia a fost desprinsă de România și ocupată de Uniunea Sovietică în baza „exportului” sovietizării, 6) Moscova a practicat o serie de politici care au dus la un adevărat genocid (aproximativ 350 mii de persoane), 7) Represiunile politice ale regimului sovietic din RSS Moldovenească au avut un caracter pronunțat antiromânesc, 8) după 1991, în Republica Moldova datorită naturii distincte a tranziției post-sovietice distanțarea de trecut este disputată, instrumentalizată (politic) și încă în fază incipientă.

Din perspectivă teoretică, imaginea este aceea a unei opțiuni interpretative post-totalitare a comunismului¹⁴, investigația fiind orientată de autori înspre analiza sistemică, pe extensia controlului statului asupra mai multor zone ale societății și îndeosebi pe tacticile și mecanismele de teroare și represiune.

Nefiind nici pe departe o privire sintetică cu pretenții exhaustive, ca în cazul raportului românesc, fiind interesat de *aspecte* ale investigării crimelor comunismului (vezi subtitlul), volumul se delimitează de potențiale atacuri de acest gen, dar se expune la altele prin atenția sporită acordată problemelor legate de identitate națională, explorate în articolele care fac referire la politicile identitare ale URSS în RASSM și RSSM. Evitând totuși pericolul unei narațiuni istoriografice dominante¹⁵, dar afectat de problemele politice/ideologice ale prezentului, acest proiect, integrat cu succes dezbaterilor comparative din regiune, reușește să diagnostizeze coerent trecutul zonei, asumându-și onest rolul de evaluare preliminară. Pe de altă parte, acest tip de narațiune denotă faptul

¹⁰ *Trecutul privit prin lentile postcomuniste: monumentele de istorie națională din Bulgaria după 1989.*

¹¹ *Recepționarea posturilor de radio străine în Uniunea Sovietică și reacția Kremlinului.*

¹² Vezi articolele semnate de Denis Deletant, Smaranda Vultur, Alina Pavelescu și Cristian Vasile.

¹³ Înțeles ca „un regim politic ce a negat drepturile omului de la care s-a revendicat, printre acestea fiind dreptul la asociere liberă, dreptul la liberă informare, dreptul la liberă informare, dreptul la libertatea conștiinței etc.”, vezi *Cuvânt introductiv*

¹⁴ Înțeleg această opțiune ca parte a unui stagiul *post-totalitar* în tratarea istoriei comunismului. Mai precis, dacă spre sfârșitul anilor '70 modelele teoretice clasice ale interpretării totalitare a comunismului (Hanna Arendt, Zbigniew Brzezinski, Carl G. Friedrich etc.) s-au confruntat cu o perioadă de puternică contestare academică, după 1989, în contextul noilor mărturii dinspre fostele state comuniste ale Europei de Est, ele au cunoscut o nouă amploare, reinterpretare și popularitate, dând naștere unui nou val interpretativ, *post-totalitar*. Vezi Sheila Fitzpatrick (ed.), *Stalinism, New Directions*, London and New York, Routledge, 2000; Michael Geyer, *Introducin-After totalitarianism, Nazism and Stalinism compared* în Michael Geyer, Sheila Fitzpatrick (eds); *Totalitarianism, Nazism and Stalinism compared*, New York, Cambridge Univ. Press, 2009.

¹⁵ La care s-a expus de altfel România vezi: Natalia Cornelia Buier, *Officializing the past: an analysis of the presidential commission for the analysis of the communist dictatorship in Romania*, Budapest: CEU, Budapest College, 2010.

că istoria Republicii Moldova riscă să fie redusă la adresa injusteților trecutului, iar *discursul* despre *comunism* și *totalitarism* să fie încă prins în faza ‘condamnărilor’. Impresia generală lăsată (și) de acest volum este deci aceea că istoriografia din Republica Moldova se confruntă pe de-o parte cu un interes sporit fără precedent în *re-descoperirea* propriului trecut, parte a unui proces de regenerare specific tranziției, dar încă într-o fază incipientă în ceea ce privește modernizarea (radicală) teoretică și metodologică, sinonimă recuzării ideii obiectivității disciplinei.

Grigore Moldovan

Lucian NASTASĂ (editor), *Armenii din nord-vestul Transilvaniei în anii instaurării comunismului (1945-1953). Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2008, 320 p.

Varietatea peisajului cultural al României a îndemnat numeroși istorici să se aplece asupra istoriei diferitelor comunități etnice pentru a se documenta cât mai temeinic asupra aspectelor reale ale trecutului lor. Între aceștia, Lucian Nastasă s-a distins și până acum prin strădania de a publica documente originale referitoare la viața publică a maghiarilor, romilor, evreilor, lăsând astfel izvoarele istorice să vorbească, în loc să dea loc unor interpretări contradictorii și discutabile. De data aceasta a venit rândul armenilor din Transilvania să fie prezenți în istoriografie prin intermediul documentelor care vorbesc nemijlocit despre ei. Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală din Cluj Napoca i-a oferit un sprijin util în acest sens editorului, asigurând suportul organizațional necesar. La fel, Filiala Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, unde este depus fondul numit „Comitetul Democratic Armenesc”, ca parte a Arhivei P.C.R. locale, a pus la dispoziția editorului materialul documentar corespunzător. Completările provenite de la Arhivele Naționale din București întregesc informațiile necesare pentru a face mai inteligibil corpusul de bază, rezultând astfel o imagine relativ armonioasă asupra vieții unui segment etno-cultural mai aparte în viața publică a României postbelice. O pată de culoare interesantă își face loc astfel în peisajul social fragmentat al Transilvaniei de nord-vest.

Comunitatea armeană era puțin numeroasă, cu toate acestea prezenta particularități de o asemenea anvergură încât editorul a considerat necesar să întocmească un studiu istoric introductiv, cu atât mai mult, cu cât numeroase detalii din trecutul acestei populații nu au fost încă pe deplin elucidate. Nu e de mirare acest lucru, întrucât caracterul complex al istoriei armenilor abundă în momente obscure, pentru care s-a pierdut de fapt suportul documentar. Autorul prezintă câteva momente mai însemnate din istoria armenilor, începând cu cucerirea regatului creștin armean de către turcii musulmani în secolul al XI-lea, după care numeroși armeni au fost nevoiți să-și părăsească țara datorită persecuțiilor religioase. S-a format curând o numeroasă diasporă armeană și mai multe valuri de emigranți s-au stabilit inițial în Moldova, apoi și în alte teritorii carpatine. Spiritul întreprinzător și hărnicia i-au propulsat pe armeni tot timpul în avanscena vieții economice a teritoriilor unde s-au stabilit, trezind totodată rivalitatea altor grupuri de populație cu preocupări asemănătoare, ca de exemplu grecii și sașii, care îi prigoneau neîncetat. În cele din urmă, armenii s-au stabilit în nord-vestul Transilvaniei, la Gherla. Pentru a dobândi sprijinul Curții imperiale de la Viena, armenii au adoptat o variantă a catolicismului, denumită a „armano-catolicism”, și în curând au primit numeroase privilegii prin care orașul a devenit un adevărat Armenopolis. Tot astfel, în cursul secolului al XIX-lea, armenii au adoptat maghiara ca limbă de cultură, fără a-și pierde conștiința originii etnice. Oricum, situația lor era cu mult mai bună decât a celor rămași în Imperiul otoman, unde au suferit imense persecuții, de altfel un adevărat genocid începând cu anul 1915. Cea mai mare parte a armenilor trăiau după Primul Război Mondial în Rusia Sovietică, unde au câpătat ulterior statutul de Republică Socialistă Armeană. Cum practic și România a ajuns sub ocupație sovietică după cel de Al Doilea Război Mondial, comunitatea armeană putea fi folosită pentru „consolidarea prieteniei româno-sovietice”. Puterea comunistă în curs de instaurare a înființat pentru „naționalitatea conlocuitoare armeană” în 1946 Frontul Armeniei, care a organizat inclusiv repatriere a câtorva mii de armeni în Republica Socialistă Armeană. O filială a Frontului a fost înființată și la Gherla, care a inițiat inclusiv cursuri de limba armeană. Editorul remarcă criza de identitate a unor membri ai comunității, care erau concomitent membri ai Frontului Armean, ai Uniunii Populare

Maghiare, ai Partidului Comunist, ca și ai Asociației de Prietenie Româno-Sovietice (ARLUS). La fel, în activitatea organizației de la Gherla se foloseau în paralel limbile armeană, maghiară și română. Fiind coordonată de la București, organizația trebuia să întocmească „planuri de muncă” în stil comunist. Editorul spicuiește cu multă grijă cele mai semnificative aspecte din activitatea organizației de la Gherla. Cum Turcia era membră a NATO, sentimentele antiturcești trebuiau întreținute cu grijă, astfel că s-au organizat numeroase comemorări ale masacrelor antiarmenești din anul 1915. Tot astfel, trebuia cultivată prietenia româno-sovietică, astfel că manifestările consacrate aniversărilor înființării Republicii Socialiste Armene erau și ele numeroase. Desigur, nu puteau lipsi activitățile aniversare legate de zilele de 23 august, 7 noiembrie, 1 mai, ziua de naștere a lui I.V. Stalin. Protestele împotriva „agresiunii americane din Coreea” au fost la ordinea zilei începând cu anul 1950. În același an, organizația își schimbă denumirea în Comitetul Democratic al Armenilor și începe să înregistreze o sensibilă pierdere de viteză, fiind controlată tot mai direct de Partidul Muncitoresc Român, până în anul 1953, când, după moartea lui Stalin, „s-a autodizolvat”, considerându-se că și-a îndeplinit menirea. Bineînțeles, „cei mai vrednici” membri ai C.D.A. au intrat în Partidul Muncitoresc Român. Publicând aceste documente, Lucian Nastasă a pus la dispoziția cercetătorilor un instrument util pentru completarea imaginii generale legate de perioada postbelică, în anii instaurării comunismului. Mărturiile documentare atestă încercările armenilor din nord-vestul Transilvaniei de a-și conserva identitatea, în pofida comandamentelor ideologice tot mai riguroase ale epocii. De altfel, materialul ilustrativ inclus în volum prezintă elemente autentice ale civilizației materiale și spirituale armenești, cum ar fi catedrala armenescă de la Gherla și alte biserici ale comunității, case armenești cu porțile lor atât de caracteristice, cimitirul armenesc, precum și facsimile cu texte armenești, scrise în alfabetul specific utilizat în cultura acestei populații.

Ludovic Báthory

Volker WOLLMANN, *Patrimoniul preindustrial și industrial în România*, Vol. I, Sibiu-Hermannstadt, Edit. Honterus, 2010, 356 p.

România dispune de un număr însemnat de vestigii ale dezvoltării tehnico-industriale de-a lungul ultimelor secole. Departe de a fi niște „vechituri inutile”, în cazul conservării judicioase, ele se pot transforma în adevărate bogății pentru viața culturală, așa cum orice urme vechi de civilizație constituie de fapt obiective de studiu, cercetare și popularizare, insuficient valorificate până acum, atât în cazul României, cât și al altor țări europene. Ba chiar s-ar putea spune că România stă mult mai bine în acest domeniu decât țările occidentale, fapt oarecum neașteptat, dar explicabil chiar prin ritmul mai lent de dezvoltare industrială, care a făcut ca vechile utilaje să fie conservate pentru orice eventualitate, uneori pentru a fi repuse în funcțiune. Este o stare de fapt pe care o constată cercetătorul Volker Wollmann, renumit investigator al istoriei mineritului și metalurgiei din antichitate până în zilele noastre, manifestând cu toate acestea o predilecție pentru tehnologia secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea în Transilvania și Banat. Volker Wollmann și-a întreprins cercetările de-a lungul mai multor decenii, ajungând în prezent până în faza în care poate alcătui un inventar aproape complet al patrimoniului preindustrial și industrial din România, în care scop a editat prezentul volum.

Cu toate acestea, cartea de față nu este un simplu inventar tehnico-industrial, ea conține numeroase elemente originale de interpretare judicioasă asupra fazelor de dezvoltare a proceselor preindustriale, în special în domeniul mineritului, metalurgiei, exploatărilor forestiere și a morăritului. Chiar scurta *Introducere* la materialul ce urmează a fi expus formulează anumite opinii personale asupra termenului de „revoluție industrială”, atât de dezbătut în istoriografia universală și românească. Pe lângă aceasta, conține anumite concluzii – am putea spune surprinzătoare – asupra tehnicii populare, considerând că numeroase mori sau șetampuri țărănești concureau ca nivel de productivitate cu anumite instalații timpurii de tip industrial.

Autorul consideră că deosebit de numeroase sunt instalațiile hidraulice de tip tradițional consemnate de Comisia de Stat a Apelor în 1957. De fapt, această *Introducere* ar putea purta și subtitlul *Patrimoniul preindustrial*, subliniind că în România i s-au creat acestuia condiții excepționale de

supraviețuire prin înființarea primului muzeu specializat tematic din țara noastră, inaugurat oficial în 1967 prin Muzeul Tehnicii Populare. În cele din urmă, autorul înșiră toate instituțiile muzeale de conservare a tehnicii populare, printre care numeroasele „muzee ale satelor” din cele mai diverse provincii ale României.

Expunerea autorului devine cu mult mai amplă și mai precisă subtitlul *Patrimoniul industrial*, care conține de asemenea numeroase aspecte teoretice și practice, inclusiv o definiție. „Sub denumirea de patrimoniu industrial se înțeleg mărturiile ale culturii industriale, de la primele manifestări preindustriale până în prezent, având semnificație istorică, tehnologică, socială, arhitecturală sau științifică.” Această definiție extrem de largă și sintetică permite încadrarea în patrimoniul industrial a unor obiective extrem de diverse ca origine și valoare de întrebuințare. Drept urmare, acțiunea de recensare a patrimoniului industrial a început în România foarte devreme, din moment ce în anul 1951, printr-un decret a fost înființată pe lângă Academia Română Comisia Științifică a muzeelor, monumentelor istorice și artistice, a cărei primă sarcină a constituit-o inventarierea acestora. Se precizează că în anul 1961 Direcția Monumentelor Istorice a trecut la alcătuirea unei liste a monumentelor istorice iar în tematică a fost inclusă de această dată și categoria Monumente de Arhitectură Industrială. Preocupările de această natură s-au intensificat și mai mult începând cu anul 1974, când au fost înființate Oficiile Județene pentru Patrimoniul Cultural-Național. Se constată cu regret că după anul 1989 preocupările pentru preservarea patrimoniului preindustrial și industrial au trecut pe plan secundar, datorită programului de restructurare și privatizare a mai multor sectoare industriale după criteriul raționalizării. Cu toate acestea, se înregistrează un interes sporit din partea unor asociații particulare sau instituții europene pentru conservarea patrimoniului industrial românesc, cum ar fi salvarea trenurilor forestiere, restaurarea Salinei Turda, care au devenit în cele din urmă obiective turistice care se bucură de mare popularitate. Diverse instituții locale românești sunt preocupate îndeosebi de păstrarea vechilor structuri miniere, în prezent dezafectate, în special în Maramureș și Banat. Autorul subliniază că protecția legală a patrimoniului industrial este asigurată printr-o lege din anul 2001 privind protejarea patrimoniului cultural mobil. Mai mult decât atât, Ministerul Culturii și Cultelor a elaborat un proiect de lege a patrimoniului industrial aflat în momentul de față în dezbatere publică, fapt pe care autorul îl consideră inedit în Europa.

După ce prezintă aceste informații semnificative legate de conservarea patrimoniului național, autorul trece la *Clasificarea monumentelor tehnice întocmită pe baza unor criterii care iau în considerare importanța lor pentru existența omului*. Având în vedere necesitatea extrem de acută a apei pentru comunitățile umane, atât pentru consum și igienă cât și pentru îndeletnicirile industriale, dar și cele sportive, este firesc că pe primul loc sunt așezate realizările tehnice legate de aprovizionarea cu apă industrială și potabilă. Asemenea realizări sunt înșirate conform funcționalității lor și se începe cu bazinele și tăurile pentru aprovizionarea cu apă a centrelor miniere, folosite în primul rând pentru punerea în funcțiune a șteampurilor pentru zdrobit minereul auro-argintifer, dar și pentru prelucrarea minereurilor de fier. Bineînțeles, ele sunt grupate conform zonelor miniere de la Baia Mare, Roșia Montană, Munții Rodnei, Caraș-Severin și Hunedoara și sunt ilustrate cu imagini fotografice de o calitate remarcabilă. În al doilea rând, sunt enumerate canalele și apeductele care aveau menirea să conducă apa colectată la uzinele electrice. Este descrisă rețeaua complexă de canale de pe râul Bârzava, din Munții Semenicului, care aprovizionau orașul și uzinele Reșița cu energie hidroelectrică. Expunerea continuă cu descrierea principalelor centrale hidroenergetice din Transilvania, începând cu prima centrală hidroelectrică din România, pusă în funcțiune în anul 1897, pe valea râului Sadu, din inițiativa lui Carl Wolff, pentru aprovizionarea orașului Sibiu cu energie electrică. Numeroase fotografii ilustrează cele două uzine electrice de la Sadu, după care sunt înfățișate și cele din alte orașe transilvănene. Cu acest prilej se subliniază că orașul Timișoara a fost primul oraș din Europa ale cărei străzi au fost iluminate electric, începând cu 12 noiembrie 1884. În cele din urmă sunt înșirate și centrale termoelectrice sau în tandem (hidro-termoelectrice), cele de la Arad, Brașov, Sinaia. La fel de impresionante erau însă și uzinele de apă pentru aprovizionarea cu apă potabilă, începând cu cea de la Timișoara, continuând cu localitățile Baia Mare, Florești-Cluj, Târgu Mureș, Giurgiu și Iași. Asemenea instalații aveau în completare tunuri de apă, înfățișate în fotografii foarte interesante pentru Timișoara, Arad, Carei, București (Foișorul de Foc).

Predilecția autorului pentru patrimoniul economic legat nemijlocit de industria extractivă se manifestă pe parcursul întregului volum, rezultând astfel o secțiune extrem de interesantă dedicată monumentelor tehnice

provenind din mineritul metalelor neferoase. Deschizând acest capitol, se subliniază că, spre deosebire de alte țări cu tradiție minieră, în România bunurile de patrimoniu au o vechime cu mult mai mare, unele datând din epoca daco-romană. În domeniul exploatării sării, aceste bunuri culturale – din care unele au caracter de unicat pe plan european – datează chiar din epoca bronzului. O altă particularitate a acestei categorii de monumente tehnice constă în faptul că ele provin din toate sectoarele miniere: exploatarea minereurilor complexe, a fierului, a rezervelor de sare, a mercurului, a cărbunelui și a țițeiului. Materialul prezentat este deci extrem de bogat, el trebuie sistematizat într-un fel, de aceea este adoptat un criteriu judicios – cel topografic îmbinat cu cel tematic, pornind dinspre nordul României către sudul țării. Este pe deplin justificat acest lucru, întrucât zona minieră Baia Mare-Baia Sprie-Cavnic este extrem de bogată în amintiri sugestive ale trecutului. Autorul a folosit din plin toate sursele disponibile, începând cu arhiva foto și vechi exponate tehnice ale Muzeului Județean Maramureș, de la Baia Mare, instrumente de extracție aflate în vechile galerii de mină, fotografii începând din secolul al XIX-lea și până în zilele noastre, ba chiar și acuarele. Se constată un anumit interes special pentru monetăria de la Baia Mare, care este reprezentată din numeroase perspective. Autorul continuă cu prezentarea vestigiilor păstrate la fostele mine de argint și plumb din centrul minier Rodna Veche.

Având în vedere ponderea majoră deținută în extracția metalelor prețioase, cercetătorul Volker Wollmann acordă o atenție și mai mare exploatărilor auro-argintifere din „Cadrilaterul Aurifer” al Munților Apuseni și patrimoniul lor preindustrial și industrial. De această dată autorul a avut la dispoziție fondurile miniere ale Direcției Județene Cluj a Arhivelor Naționale care oferă scheme de instalații și topitorii, altele provin însă chiar de la Hof-und Finanzarchiv Viena. Tot astfel, numeroase relieve provin de la muzee, ca de exemplu Muzeul Mineritului, Muzeul Etnografic de la Lupșa, Muzeul Tehnic „D. Leonida București”, Muzeul Național al Satului, Muzeul Civilizației Populare Astra-Sibiu, Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj. Bineînțeles, relicvele prezentate sunt organizate în funcție de locul de origine, principalele centre miniere fiind cele de la Baia de Arieș, Roșia Montană, Brad, Bucium, Almașul Mare. Deosebit de interesante sunt informațiile și imaginile publicate de autor referitoare la orașul Zlatna, important centru al administrației miniere și al prelucrării minereului. O pată de culoare mai deosebită reprezintă însă exploatările de cinabru și uzina de mercur de la Valea Dosului.

În cele din urmă sunt evocate și monumentele tehnice ilustrând extracția metalelor neferoase din Munții Căărășeni ai Banatului, de unde se obțineau cupru și argint, la Oravița, Ciclova, Moldova Nouă, Sasca Montană și Dognecea. De altfel sistemul de evacuare a apei din puțul Cristina de la Dognecea reprezenta o soluție tehnică extrem de originală și eficientă, care poate fi utilizat și azi. Puțină lume știe că la Dognecea se afla cea mai importantă mină de argint din Europa în secolul al XVIII-lea, tocmai de aceea evocarea ei are o semnificație deosebită.

O altă secțiune cuprinzătoare alcătuită cu multă migală și precizie de Volker Wollmann este capitolul cinci, referitor la patrimoniul industrial provenind din bazinele carbonifere de pe teritoriul României. După ce evocă pe scurt metoda tradițională de obținere a cărbunelui de lemn în cadrul bocșelor țărănești, autorul revine la sistemul topografic utilizat în capitolele anterioare, pornind de la nord spre sud. Chiar și exploatările de mică amploare – cele de la Șorecani-Aghireș, Tebea, Vulcan-Concordia, Căpeni-Baraolt – sunt prezentate prin fotografii ale intrărilor de galerie sau ale turnurilor de extracție din secolul trecut. Cu atât mai mult, marile exploatări din Valea Jiului beneficiază de o evocare îmbelșugată prin fotografii sau chiar cărți poștale ilustrate din prima jumătate a secolului al XX-lea, evocând imagini de la Petroșani, Lupeni, Vulcan, Petrla, Aninoasa, Lonea. Vom găsi aici reprezentări de epocă referitoare la guri de mină, galerii armate, primele mașini cu aburi, turnuri de extracție, ateliere mecanice, mașini electrice de extracție, puțuri miniere, funiculare. Elementul uman nu este deloc neglijat, numeroase imagini cuprind și fotografii de grup ale angajaților îmbrăcați în mod pitoresc, iar fețele lucrătorilor exprimă determinarea și perseverența caracteristică ocupației de miner. Pe lângă acestea sunt înfățișate vechi instrumente de extracție provenind de la Muzeul Mineritului Petroșani. Revenind la componenta umană a mineritului, un mare număr de imagini contemporane înfățișează colonii miniere dens populate, cu locuințe relativ confortabile, întreținute de societățile miniere, care asigurau și combustibil gratuit pentru încălzirea lor.

Atenția autorului se îndreaptă cu o pasiune sporită către resursele carbonifere bogate din Banat, îndeosebi aceea de la Steierdorf-Anina. Investigatorul trecutului nu pierde ocazia pentru a expune pe scurt istoria mineritului începând cu secolul al XVIII-lea și până la sfârșitul secolului trecut, insistând în

mod deosebit asupra elementelor de tehnologie extractivă și preparare a cărbunelui dobândit de exploatarea de la Anina, Domani, Secul. Materialul ilustrativ este pe măsura amplitudinii activității miniere; vom întâlni astfel, fotografii începând cu sfârșitul secolului XIX referitoare la mine de cărbuni, puțuri miniere, mașini cu aburi și electrice, dar și cu aer comprimat. Pentru exploatarea minelor au fost colonizați în număr mare muncitori calificați de origine germană, pentru care au fost construite colonii miniere în care au fost cazați mai târziu și lucrători români, în special în perioada interbelică. Grupurile de clădiri ale acestor colonii sunt prezentate în fotografii din zilele noastre. Vestigiile minelor de cărbune sunt foarte bogate și reprezentative, regretăm numai că nu au fost evocate și imagini din bogatele mine din județele Bacău și Muscel, unde în secolul XX extracția combustibilului solid a înregistrat un avânt deosebit, construindu-se și centrale electrice și fabrici de brichete.

Cu toate acestea, se știe foarte bine că principala sursă de combustibil a României o reprezintă bogatele zăcămintele de țiței, iar autorul dedică un capitol ilustrativ important monumentelor industriale istorice care au supraviețuit în industria petrolului (capitolul 6). Volker Wollmann nu ezită nici de această dată să prezinte cititorilor mijloace de extracție tradiționale mai puțin cunoscute, cum ar fi puțurile de petrol cu hecnă care au supraviețuit până în secolul XX. Vom găsi astfel în carte imagini fotografice interesante de la Bușteni și Moreni, provenite de la Muzeul Național al Petrolului de la Ploiești, laolaltă cu reconstituirea grafică a sistemului de extracție a țițeiului cu ajutorul unei hecne. Bineînțeles, abundă în acest capitol imagini ale unor sonde mai moderne întrebuințate de marile societăți petroliere, cum au fost Societatea Româno-Americană, Aquila Franco-Română, Steaua Română. Aceste întreprinderi puternice au introdus tehnologia de extracție și foraj cea mai avansată la nivel mondial, pe care autorul o prezintă în evoluție. Alături de acestea sunt expuse contribuțiile unor specialiști români de seamă, ca frații Mehedințeanu, Anton Raky sau A.A. Beldiman. Drept urmare, în anul 1857, Bucureștiul a devenit primul oraș din lume iluminat cu „gaz lampant”.

Urmează capitolul 7 al volumului, intitulat *Patrimoniul preindustrial și industrial în domeniul siderurgiei și metalurgiei fierului*, care reprezintă de fapt o istorie amănunțită a tehnologiei de fabricație și prelucrare a fierului, fontei și oțelului pe teritoriul României, din cele mai vechi timpuri și până în secolul XXI. De fapt, este vorba de o istorie ilustrată a industriei fierului, pentru că imaginile oferite cititorului sunt foarte bogate și interesante, dând posibilitatea înțelegerii procesului de producție așa cum s-a desfășurat el în realitate, întrucât este descris în amănunțime. Ilustrațiile sunt cu atât mai explicite, cu cât imaginile din exterior sunt însoțite de secțiuni și planuri ale proiectelor industriale. Sunt foarte diferite sursele de proveniență ale acestor documentații, ale proiectelor și schemelor, începând cu Hofkammerarchiv Viena, continuând cu Arhivele Naționale ale României, direcțiile județene din Cluj și Caraș-Severin și până la Muzeul Civilizației Populare Tradiționale din Dumbrava Sibiului sau Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj-Napoca. Pe lângă acestea, imagini de prim-plan sau în perspectivă ale așezămintelor industriale provin de la Muzeul Tehnic „D. Leonida” din București, Muzeul Etnografic și Artă Populară Orăștie, Muzeul Banatului Montan – Reșița. Tot astfel fotografii de epocă din secolele XIX-XX figurează drept material ilustrativ, laolaltă cu cărți poștale, desene artistice și chiar picturi.

Autorul rămâne credincios sistemului de expunere de până acum, îmbinând criteriul topografic-regional, cu cel cronologic, cu multe referințe la criteriul funcționalității și al eficienței tehnico-financiare. Se pornește dinspre nord, din Bucovina și Maramureș, pentru a se ajunge în Munții Trascăului (Rimetea) și regiunea Harghita-Covasna, cu centrul de fabricație deosebit de interesant de la Vlăhița. Regiunea de vest a României, adică județele Bihor și Arad, în primul rând centrul de prelucrare de la Vașcău, oferă noi prilejuri de satisfacție pentru iubitorii istoriei tehnice tradiționale. Dar autorul acordă, bineînțeles, o atenție majoră bunurilor de patrimoniu industrial din județul Hunedoara și de pe Valea Cernei. Dezvoltarea metalurgiei fierului la Hunedoara, Ghelari, Teliuc, Govâșdia, Zlaști este pe larg expusă cititorului, ca și aceea la Călan. La acest din urmă centru, autorul reproșează lipsa totală de interes ce s-a manifestat pentru conservarea măcar parțială a bunurilor de patrimoniu industrial, întrucât a fost distrus până la temelii un întreg combinat siderurgic. Se continuă cu istoria metalurgiei prin prezentarea uzinelor Nădrag, Oțelu Roșu, Rusca Montană și Ruschița. Trăsături specifice prezintă și patrimoniul tehnic din Munții Cărașeni (Bocșa Montană-Bocșa Vasiova), ca și cel de la Dognecea (județul Caraș-Severin). Însă autorul își concentrează eforturile asupra uzinelor Reșița și Anina, cel mai

complex ansamblu de producție industrială din România, unde se putea produce aproape orice, de la șine de cale ferată la locomotive și de la șuruburi și unelte agricole până la piese de artilerie. Putem considera că secțiunea referitoare la patrimoniul din industria metalurgică a fierului are o pondere precumpănitoare în economia acestui valoros volum, rod al perseverenței și pasiunii deosebite a autorului.

Interesul autorului pentru industria metalurgică se manifestă și în alte secțiuni ale lucrării, de exemplu capitolul 9 este intitulat *Întreprinderi metalurgice cu tradiție, o importantă categorie de monumente tehnice*. De-a lungul activității sale științifice, cercetătorul Volker Wollmann a manifestat un interes constant pentru istoricul exploatării și comercializării sării, astfel că a inclus și în acest volum un capitol intitulat *Patrimoniul tehnic provenind din salinile României*. Nu mai puțin interesante sunt și secțiunile referitoare la patrimoniul industrial legat de industria cuprului sau de dezvoltarea industriei chimice, o altă ramură industrială însemnată din România.

Descrierea, prezentarea și înfățișarea ilustrată a patrimoniului preindustrial și industrial din România sunt așezate deci pe un făgaș temeinic în acest prim volum al unei lucrări extrem de documentate, rod al erudiției autorului. Reiese că România a contribuit în mare măsură la îmbogățirea civilizației industriale europene, iar cercetătorul Volker Wollmann a contribuit din plin la valorificarea acestei contribuții.

Ludovic Báthory

Anatol PETRENCU, *Istoria contemporană: Studii, materiale, atitudini*, Chișinău, Edit. Cartdidact, 2011, 580 p.

„Cartea cuprinde articole, studii, materiale, interviuri publicate de autor pe parcursul anilor 2001-2010. Materialele inserate în volumul de față demonstrează lupta istoricilor din Republica Moldova în apărarea Istoriei Românilor și a demnității naționale. Sunt incluse, de asemenea, articole referitoare la Istoria națională și la Istoria Universală, studii istoriografice, expuneri despre desfășurarea unor foruri științifice la care autorul a luat parte. Sunt publicate, în Anexe, documente, depistate în unele arhive. Cartea este destinată specialiștilor din domeniul istoriei, dar și celor care doresc să cunoască mai profund realitățile Republicii Moldova.”

Am recurs deliberat la citarea paragrafului situat pe verso-ul foii de titlu a lucrării inaugurând seria de *Studii, documente, memorii*, a Institutului de Istorie Socială „Pro Memoria”, condus de semnatul în calitate de președinte (2010). Considerăm că persoana și personalitatea sa nu mai reclamă detaliată înfățișare preliminară, dată fiind recunoașterea autorității și menirii sale profesionale, exersată continuativ de prob și cu militantă distincție – îndeosebi în ultimele două decenii –, pe tărâmul descifrării tainelor istoriei naționale și universale. Dacă prin hazard, hiperactivismul său ar fi fost posibil retroactiv cu multe secole în urmă, apelativul de „Don Quijote” i s-ar fi potrivit; iar în ipostaza travaliului desfășurat în debutul existenței României Mari, ar fi devenit un reductibil concurent pentru cărturarul pedagog Onisifor Ghibu, prin propriul model de dărzenie și tenacitate patriotică. Cum însă în interpretarea trecutului nu se admite particula lexicală „dacă”, chiar *dacă* întâmplarea/neprevăzutul/șansa etc. au concurat și contribuie încă la alterarea sensurilor evenimentialului dpv. obiectiv/subiectiv, reiterăm ideea că A. Petrencu este contemporan cu a doua jumătate a veacului XX și cu timpurile noastre. Situat biologic (n. 1954) într-un răgaz propice meditației și desăvârșirii scriiturii istorice,¹⁶ actualul profesor universitar și conducător de doctorat în specialitatea „istorie universală”, din cadrul facultății de profil a Universității de Stat a Moldovei, a beneficiat de un sinuos traseu meritocratic, punctat de licența în istorie (Chișinău), aprofundarea materiei istoriei universale, doctoratul susținut la Moscova (1986), asumarea conducerii decanatului în anii dificili ai debutului Republicii Moldova (1990-1992), habilitarea în domeniu (1998), președinția Asociației Istoricilor (1998-2006), calitatea de membru în diverse colegii de redacție și

¹⁶ Vezi nota bibliografică la „memoriul de activitate”, sugestiv intitulat *Un sfert de secol în slujba adevărului*, Chișinău, 2005, „Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca”, Series Historica, XLVIII, 2009, p. 408-409.

foruri interne/externe, între care și colaborarea la lucrările Comisiei pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar (2010).¹⁷

Prima dintre cele cinci secvențe ale cărții ilustrează, desigur într-o modalitate narativă pătrunsă de tonalitate subiectivă, dar nuanțată cu finețe și tact, implicarea personală și exprimarea colectivă, vehement legitimă, față de ingerința vădită a Partidului Comunistilor (factor diriguitor între 2001-2009) în procesul de predare și studiere a trecutului național și universal. Dezbateră de idei a vizat contracararea unor teze desuete privind obligația înlocuirii a două discipline fundamentale în învățământul istoric pre- și universitar, respectiv „Istoria românilor” și „Universală”, cu varianta impropriu numită „Istoria integrată”. Autorul a inclus aici diferite rapoarte înfățișate cu prilejul reuniunilor de profil și articole din presă, reflectând atitudinea critică a specialiștilor protestatari față de manevrele „imperiale” ale culturnicilor guvernanți. Rubricatura de „studii” situată în logică dependență subliniază tocmai ductul suitei de intervenții contributive în legătură cu anumite secvențe cazuistice (1918/1940; 1924/1940; 1940/1941; 1941/1944; 1944/1991), privind diverse aspecte și crâmpie din trecutul național, mascate premeditat în hățișul unor ilogice deslușiri hermeneutice, din motive lesne de înțeles, de către scrisul istoric „unional” din RSSM. Specialistul în cercetarea istoriei europene inter- și postbelice, cu specială referire la existența și acțiunea Finlandei și Poloniei, analizate în conexiune cu expansiunea militară sovietică în debutul și pe durata celei de-a doua conflagrații mondiale, își valorifică contribuțiile bazate covârșitor pe analiza materialului inedit cercetat direct la sursă (București, Moscova, Varșovia etc.). Consistente valoric sunt mențiunile documentate referitoare la refugierea polonezilor în România (1939-1941), fenomenul stagnării în epoca brejneviană, românii basarabeni și războiul din Afganistan (1979-1989), ascensiunea lui Boris Elțin, conflictul armat ruso-cecen etc. Opiniile de sorginte istoriografică extrase din dări de seamă, prezentări, recenzii ori pre-, post-fețe la multe lucrări (de ex., Victor Frunză, Rodica Solovei, Jean Nouzille etc.) se constituie într-un segment aparte, în care literatura de specialitate parcursă și regândită, (istoriografia românească, sovietică, rusă, autori precum Alexandr Bușkov, Liddell Hart, figuri istorice: Lenin, Stalin, Churchill, Eisenhower, Mao Tze Dong etc.) cu sau fără reținere taxonomică despre procesele istorice românești și universale, se regăsește într-o logică ordonare menită să in- și formeze lectorul. La fel de semnificative apar fragmentele de dialog științific ocazionate de participarea istoricului la conferințe/sesiuni/simpozioane naționale și internaționale (Căușeni, Chișinău, Donețk, Cluj, Iași, Sighet, Văleni etc.). Secvența penultimă în configurare tematică vizează portrete aniversare de colegi istorici (Ion Agrigoroaiei, Alexandru Moșanu etc.) ori necroloage pentru prieteni „de suflet” (Traian Brad, Filip Caragea), remarcăți prin notabile contribuții științifice în promovarea științei istoriei și nu numai, într-un extins areal geografic. Cele 13 piese incluse în partea de Anexă din final (apeluri, declarații, decizii, rezoluții etc.) se referă primordial la starea învățământului istoric, la acuzarea campaniei de românofobie și denigrarea trecutului românesc, la reacția intelectualității și îndeosebi a profesorilor responsabili față de „Concepția politicii naționale de stat”, într-un cuvânt, la politica de sovietizare a educației de profil, promovată de guvernarea Voronin. Documentele selectate privind evoluția conflictului sovieto-finlandez (1939), indicele de nume și mai cu seamă supracoperta, futilă în maniera „absurdului” ludic provocat (felicitări Ștefan Eșanu!), se constituie în ingrediente terminale ale unei semnificativ de patriotice atitudini, dezinvolt de simpatetice prin tocmai accentul demersului deosebit de acuzator și critic față de vremurile actuale și actorii ei, defilând versatil și pragmatic pe scena, lipsită de decoruri și cortină, acceptată mental și drept o posibilă întruchipare a stării actuale a învățământului și științei istorice din Republica Moldova și nu numai.¹⁸

¹⁷ Vezi intervenția *Toponimia bolșevică: ce facem cu ea?*, în culegerea de studii Sergiu Musteață, Igor Cașu (coord.) *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*, Chișinău, 2011, p. 717-724.

¹⁸ Vezi, mai nou, la Octavian Țăcu, *Discurs istoric și construcție statală în Republica Moldova. O perspectivă asupra celor 20 de ani de independență*, în Vasile Ciobanu, Flavius Solomon, Sorin Radu (coord.), *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, vol. VI, Cluj-Napoca, 2011, p. 393-404.

Anatol Petrencu rămâne același neschimbat personaj de un ireal curaj și o inconfundabilă apariție/expunere militantă, ținând continuu atingerea unui ideal propriu multora, în a reuși să statueze un soi de favorabil adevăr pe seama neamului său de obârșie, pentru care a învățat, studiază și perseverează a năzui cu gândul la împlinirea dezideratului cunoașterii veridice a trecutului părții de țară silită a suporta avataruri și vexațiuni anistorice.

Stelian Mândruț

Elena MANNOVA (coord.) *Scurtă istorie a Slovaciei*, traducere din limba slovacă și indice de Eva Mârza, Radu Mârza, București, Editura Enciclopedică, 2011, 475 p.

Cunoașterea trecutului istoric al popoarelor și statelor situate într-o arie învecinată și între care au existat legături permanente constituie o necesitate firească. Relațiile din contemporaneitate dintre acestea solicită asemenea cunoaștere, pentru a fi puse în evidență și reținute modalitățile prin care acestea să fie extinse, multiplicare, în beneficiu reciproc. Integrarea europeană subliniază o dată mai mult un asemenea demers științific.

Între români și slovaci, mai ales după constituirea statelor România și Slovacia, asemenea legături au reprezentat o realitate permanentă și inventarierea lor în plan istoriografic rămâne o direcție de cercetare semnificativă. Cercetarea istorică a întreprins deja în planul bibliografiei istorice o asemenea inventariere, iar reuniunile Comisiei Mixte de Istorie Româno-Slovacă ce funcționează de aproape două decenii în cadrul acordurilor și schimburilor interacademice – dintre Academia Română și Academia Slovacă de Științe – au pus în valoare aceste relații din trecut.

În acest sens se înscrie și preocuparea de a se publica în fiecare dintre țările respective sinteze referitoare la istoria celeilalte. În anul 2011 a apărut la Editura Enciclopedică din București o *Scurtă istorie a Slovaciei*, traducere a volumului elaborat de mai mulți istorici slovaci, coordonat de Elena Mannová și tipărit la Bratislava în 2003. În cele șapte capitole ale sintezei sunt prezentate cadrul geografico-istoric și demografic al teritoriului Slovaciei de astăzi până în secolul al X-lea, ca și evoluția slovacilor și a formațiunilor politice ale acestora până în secolul XX, la sfârșitul căruia s-a proclamat Republica Slovacia. Cercetătorii români și un public cititor mai larg sunt informați prin această valoroasă sinteză istorică asupra etapelor de evoluție a poporului slovac până la structurarea statalității lui.

Volumul se încheie cu două subcapitole prețioase pentru cercetătorul din domeniul istoriei, anume cel referitor la *problemele fundamentale ale istoriei și istoriografiei slovace* (p. 415-424), respectiv la *izvoarele istorice și literatura de specialitate* (p. 425-451), precum și cu un *indice de nume și locuri*.

Traducerea din limba slovacă în limba română și indicele volumului au fost efectuate de Eva Mârza și Radu Mârza, colaboratori în cadrul Comisiei Mixte de Istorie Româno-Slovace, care și-a ținut deja 10 reuniuni pe problematică istorică privind legăturile dintre cele două țări și popoare.

Nicolae Edroiu

Silviu MILOIU, Florin ANGHEL, Veniamin CIOBANU, Zigmantas KIAUPA, *Istoria Lituaniei*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2011, 300 p.

Cu prilejul împlinirii a 20 de ani de la restabilirea relațiilor diplomatice dintre România și Lituania a apărut la Editura Cetatea de Scaun din Târgoviște volumul *Istoria Lituaniei*, prima sinteză de istorie în limba română privind această țară baltică. Volumul a ieșit sub egida Asociației Române pentru Studii Baltice și Nordice, autorii lui fiind trei istorici români, recunoscuți pentru preocupările lor științifice în sfera relațiilor româno-lituanieni: Silviu Miloiu, Florin Anghel și Veniamin Ciobanu, respectiv un istoric lituanian, Zigmantas Kiaupa.

Este cunoscut faptul că istoria poporului român s-a întâlnit în mai multe momente din trecut cu cea a poporului lituanian. Nu întâmplător, în *Cuvântul către cititor* adresat de Vladimir Jarmolenko,

ambasador extraordinar și plenipotențiar al Republicii Lituania în România, se vorbește de legături mai vechi, încă din Mileniul I e.n., între locuitorii din arealul carpato-dunărean și triburile dinspre Marea Baltică, succesorii lor fiind românii și lituanienii, deopotrivă „oameni ai pădurii”.

Sinteza de față prezintă mai întâi evoluția istorică de la crepusculul lumii triburilor balticilor înspre poporul lituanian, creatorii unui stat lituanian, considerat ca atare spre anul 1200. La sfârșitul secolului al XIV-lea se produce încoronarea lui Jogaila ca rege al Poloniei și, odată cu aceasta, începutul unificării tronurilor Poloniei și al Lituaniei (1386) și convertirea lituanienilor la creștinism (1387). Era răstimpul legăturilor specifice dintre regatul polono-lituanian și voievodatul Moldovei din vremea primilor Mușatini. Creștinarea Lituaniei a avut consecințe importante pentru evoluția ulterioară a regiunii, lituanienii încadrându-se de acum în sfera culturii latine. Marele Ducat al Lituaniei poate evolua în cadrele politicii europene. După stingerea pe linie masculină a dinastiei jagiellone, se înregistrează domnia principelui transilvănean Ștefan Bathory (1576-1586), sub care este fondată Academia Jezuită din Vilnius, care stă la temelia Universității din Vilnius.

Evoluția statului lituanian va fi afectată de anexarea rusească din 1795, sub stăpânirea Imperiului rus poporul lituanian aflându-se până în 1918. Proclamarea independenței Lituaniei în 16 februarie 1918 și adoptarea unei constituții provizorii la 2 noiembrie același an deschid evoluția Lituaniei independente în perioada interbelică. Anexarea Republicii Lituaniei la URSS în urma ultimatumului sovietic din 14-15 iunie 1940 inaugurează a doua ocupație rusă asupra teritoriului lituanian. Aceasta este înlocuită cu regimul de dominație nazist din anii 1941-1944. În iulie 1944 se reinstaurează ocupația sovietică până la 11 martie 1990, când este adoptată Declarația de Restaurare a Independenței Lituaniei.

În anul 2004 Lituania este admisă în NATO și aderă la Uniunea Europeană.

Sinteza de *Istorie a Lituaniei* apărută acum oferă informațiile istorice absolut necesare pentru cunoașterea trecutului unui popor cu care românii au avut de-a lungul timpului numeroase contacte, specialiștii și publicul cititor mai larg având la îndemână o carte deosebit de utilă.

Nicolae Edroiu

Silviu MILOIU (Coordinator), Florin ANGHEL, Dalia BUKELEVIČIŪTE, Alexandru GHIȘA, Ramojus KRAUJELIS, Bogdan-Alexandru SCHIPOR, *The Romanian-Lithuanian Relations Diplomatic Documents (1919-1944)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2011, 244 p.

Volumul include textele a 102 documente păstrate în Arhivele Ministerului de Externe ale României, Arhivele Naționale ale României și Arhivele Naționale ale Lituaniei privind relațiile diplomatice româno-lituaniene din perioada interbelică și a celui de Al Doilea Război Mondial. Aceste texte sunt date în limba din original (română, lituaniană, engleză), fiind definitorii pentru evoluția relațiilor diplomatice dintre România și Lituania în cele două perioade istorice.

O *Introducere* a ambasadorului Republicii Lituaniei în România, o *Prefață* a coordonatorului volumului și *Nota editorilor* deschid volumul, urmate de *Lista documentelor*.

Indicele de localități și *Indicele de nume proprii* încheie acest valoros volum. El apare, de asemenea, cu prilejul împlinirii a 20 de ani de la restabilirea relațiilor diplomatice dintre România și Lituania, sub egida Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Lituania și a Ministerului Afacerilor Externe al României.

Editate de specialiști, cercetători și lucrători în arhivele istorice din cele două țări, documentele incluse în volum pot constitui o bază informațional-istorică valoroasă pentru studiul relațiilor diplomatice dintre România și Lituania.

Nicolae Edroiu